

96.2
R. K. 656
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

NÉPISKOLÁK SZÁMÁRA.

Az előbbi rendszer nyolcán újra dolgozta

ORBÁN JÓZSEF,

sárospataki tanár.

Népközlépcsé
könyvtár

VI. kötet.

Tizedik kiadás.

SAROSPATAK.

Nyomtatatta Steinfeld Béla, a ref. főiskola betűivel
1870.

E 1975

1987 JUN 7 0

372.4-K

Herzog
1871.

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

NÉPISKOLÁK SZÁMÁRA

Az előbbi rendszer nyomán újra dolgoztam

ORBÁN JÓZSEF,

sárospataki tanár.

Népiskolai
könyvtár.

kötet.

Tizedik kiadás.

SÁROSPATAK.

Nyomtatta Steinfeld Béla, a ref. főiskola betűivel
1870.

20321

Bocher

Amoy Miska

Bocher

Bocher

Bocher

Bocher

RTK 656

ELŐSZÓ.

E kis könyv célja Magyarország történetét a népiskolák növendékeivel megismertetni, s ez által a gyermeki fogékony szívekben a vallásos és polgári erényeket ébresztetni, ápolni és nevelni.

Mint minden népiskolai tantárgynál, úgy a történelem tanításánál is a szemléltetés az ismeretszerzés legbiztosabb útja. Az elvont elméletek a gyermek értelmét homályban hagyják, míg a szemléltetés, a tárgyak és alakok érzékitése elősegíti felfogását, ébren tartja lelkét.

A történelem tanításának szemléltető eszközei a földgömb és térképek. Ezek azon szembeötlő jegyek, melyek a gyermeki lelket a tárgy iránt eleve lekötik, figyelmét fölébresztik s a tudomány haladásában vezérül szolgálnak.

Mielőtt tehát a tanító e könyvben foglalt tantárgy elbeszéléséhez fogna, vegye elő a földgömböt, vagy Ázsia térképét, melyeket már a szent történetek és földrajz tanítása folytán a gyermekeknek ismerniök kell; mutassa meg nekik azon helyeket, folyókat, tartományokat, a honnan őseink a hunok, avarok és magyarok kiindultak, vezesse keresztül őket nyomról nyomra azon helyeken, hol azok szerepeltek, mind addig, míg állandó lakhelyökön Magyarországon megtelepedtek. Majd vegye elő Magyarország térképét, s ennek fekvését, határait, megyéit, nevezetesebb hegyeit,

folyóit általános vonásokban tanítványaival ismertesse meg, hogy a gyermekek eleve fogalommal birjanak azon térről, melyen jövőben mozogni fognak s figyelmök a tantárgy iránt eleve leköttessek.

Ezután beszélje el a tanító az egyes cikkeket előszóval tanítványainak, vagy olvastassa fel valamelyik értelmes gyermekével; a főbb pontok felett tegyen kérdéseket, hogy meglássa, vajjon a gyermekek felfogták és megértették-e az elbeszélt tárgyat, s ha netalán nem értették volna, igyekezzék azt bővebben megmagyarázni, világosítani, mind addig, míg a gyermekek ezt saját szavaikkal legalább a főbb vonásokban elmondani nem képesek. Végre mint írásbeli feladatot kísértsék meg az egészet fejből összeállítani, s a mennyire lehet hiven visszaadni. És csak ezután hagyja ki a tanító a tárgyalt cikket könyv nélküli megtanulás végett.

Azonban a tanító ne csak olvastató és kérdező legyen, hanem a mi itt fődolog, igyekezzék a történeti eseményekbe életet, lelket önteni, az eseményekből a gyermeki fogalomhoz és kedélyhez alkalmazott hasznos tanulságokat elvonni, s azokat a szív és lélek nemesítésére irányozni. Ekkép lesz a történelem a vallásos és polgári nevelés alapjává; ekkép lesz oly képző tudományyá, mely a hazaszeretet, nemzeti érzelem, szabadságvágy s törvénytisztelet nemes erényeit fogja a gyöngye gyermeki szivekbe beoltani, ápolni és nevelni.

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE.

1. §. Hunok.

E földet, melyen most a magyarok laknak,
Mely nagy bővében van buza, bor, halaknak;
S melyet szőke Duna, Dráva, Száva, Szamos,
Rakoncátlan Tisza s Bodrog hulláma mos,
Hajdan Attila a hős hun király birta,
Ki a világtörvényt fegyverével irta.
Tüzes szem, komoly arc, emelt fő egyiránt
Mutatta benne a parancsoló királyt.
Tisztelet s félelem járt a hős nyomában,
Csataterén úgy, mint fényes udvarában;
Miként a kaszált fű, ha jó kaszása volt,
Omlott kardja alatt alán, gepida, góth.
Rettegett előtte kevély Bizánc s Róma
Erszény aranyt hordott évenként adóba'.
Isten ostora volt ellenfeleinek,
De atyja s barátja saját népeinek.
A kevélyt és aljas hizelgőt utálta,
De az érdem nála jutalmát találta.

Diadalmenetét Volgától Rajnáig
 Bámulva hirdeti a krónika máig;
 De itt Aetius Róma nagy vezére
 Hősi bátorsággal vele kardot mére,
 A salóni téren patakként folyt a vér
 S ma sem tudja senki kié lőn a babér.
 Hunyta után összeomlott birodalma,
 S fegyvererőn épült óriás hatalma,
 Mert a rut irigység s visszavonás lelke
 Utódai között fejét felemelte.
 A nagy népesaládból csak egyetlen emlék
 Maradt meg, Erdélyben, a vitéz székely nép.
 Az olyan országot elveszti az Isten,
 Melynek fiai közt egyetértés nincsen.

A Duna és Tisza vidékét, hol most mi magyarok lakunk, 376 évvel Kr. után a hunok foglalták el. A hunok Balamber vezérlete alatt jöttek Európába. Utjokban az alán és goth népeket legyőzván, elfoglalták Dáciát, majd Bendeguz vezérek alatt meghódíták Pannóniát, s az itt lakott gepidákat hatalmuk alá hajták. Bendeguz fia volt a hatalmas Attila, ki a Duna és Tisza között ütvén fel sátorát, a római birodalom keleti és nyugoti részét megtámadta, Konstantinápolyt s Rómát adófizetőivé tette, s hódítványaiból a Volgától a Rajnáig egy nagy birodalmat alkotott. De itt Aetius, Róma nagy vezére megállítá diadalmenetét, s a salóni mezőn vívott gyilkos csata után visszatérésre kényszerítette.

Innen visszajöven, Olaszország ellen fordítá fegyverét, s azt nagy részint meghódítván, midőn ha-

talma épen tetőfokán állott, menyegzője éjjelén orrvérébe fulva meghalt, 454 Kr. után.

Hunyta után csakhamar összeomlott birodalma, mert fiai Ellák, Dengezics és Irnák egymással viszázkodván, a felzudult nemzetektől legyőzettek, s a nagy hun nemzetnek pár évtized múlva csak neve maradt fel a történelemben. Csupán a nemzet egy kis töredéke tartotta fel magát Erdély bércei között, kiknek maradékai a mai székelyek. Igazán mondja a példabeszéd, hogy a testvérek civódása az atyai szerzemény pusztulása. Isten, ki a világeseeményeket igazgatja, megbünteti az oly nemzetet, melynek fiai között nincs egyetértés.

Attila a mily nagy hadvezér, épenoly bölcs és igazságos uralkodó vala. A törvényt és igazságot szigoruan kiszolgáltatta gazdagnak, szegénynek egyiránt, de alattvalóival s hódított népeivel kegyelmesen bánt. Az érdemet méltólag jutalmazta, de a kevély és aljas hízalgő fejével játszott előtte. Szerette, ha ellenségei lábainál térdeltek, de hogy vad, vérszomjas, mértékletlen lett volna, vagy hogy magát Isten ostorának nevezette volna, mindezek csak gyáva ellenségeinek későbbi költeményei, kik nem bírván a hatalmas hősön boszút állani, rágalomban önték ki ellene boszujokat.

A nagy király jóságát több jellemző történet bizonyítja. Az ármányos görögök szabadulni akarván tőle, Edekonnak a hunok konstantinápolyi követének tetemes ígéreteket tettek, ha urát elveszti. A hű ember haza jövén, királya előtt a gyalázatos szándékot felfedezte. Attila haragra lobbant, de gyáva

ellensége követének, midőn az lábaihoz borulva kegyelemért könyörge, nagylelkűleg megbocsátott. Midőn a rómaiak tiszteletes főpapja I. Leó tőle a kereszttyénség fővárosa részére kegyelmet kérvén, ezt mondá: „Legnagyobb győző az, ki magát meggyőzni bírja“ hajlott az üdvös tanácsra és sértetlenül odahagyta Rómát. Midőn galliai hadjáratában egy tiz gyermekes anyát vittek elébe, ki éhséggel küzdve öngyilkosság által akart életének véget vetni, megszánta azt és gazdagon megajándékozva bocsátá vissza hazájába.

Életmódja egyszerű volt. Midőn főemberei pazsar fényben éltek, házaikat, asztalaikat arany és ezüst eszközökkel ékesíték, ő faházban lakott, fatányérról evett s fa pohárból ivott. De e faházban hatalmas nemzetek követei térdeltek előtte, s ha csodás kardját kezébe vette, reszketett előtte Ázsia és Európa. E kardról azt tartotta a monda, hogy Hadur veté le azt az égből a hős király számára. Attila a kor babonás hitét hasznára fordítván, kezébe ragadá a kardot, s azt hirdeté, hogy most már joga és ereje van a világ meghódítására.

A hizelgőket különösen utálta. Egy Marullus nevű szerencsétlen verselő által Isten fiának neveztetvén, annyira felbőszült, hogy a gyáva hizelgőt megégetni parancsolá, és csak azért bocsátott meg neki, hogy az emberek a valódi érdem dicsőítésétől el ne rettenessenek.

Tanító.

Magyarországot kik birták a hajdankorban? A hunok mikor jöttek Európába? Miként foglalták el Magyarországot? Ki volt legnevezetesebb királyuk? Beszélj Attila tetteiről, haláláról, utódairól. Attila, mily uralkodó volt? Beszéld el jellemvonásait, s házi életét?

2. §. Avarok.

Száz esztendő múlva avarok vették át,
Hun őseik földét s széles birodalmát,
Ezek is megrázták nyugotot, keletet,
Fegyverök eloltott sok ezer életet.
Elfoglalták előbb a hegyes Dáciát
S longobárdok után a szép Pannóniát.
Majd harevágtyól űzve keletre indultak,
Hol embertelenül raboltak és dultak.
Hatalmas vezérek a hódító Baján
Karddal kopogtatott Bizánc rézkapuján;
Mignem a megrémült város kegyelmet kért
S jó béke fejében évi adót ígért.
Innen nagy robajjal nyugotra rohantak,
De itt határt szabtak a rabló kalandnak.
Nagy Károly a frankok hatalmas királya,
Harcedzett népével itt utjokat állja.
Véres harcra kelnek a hős ellenfelek,
Nem kérve s nem adva egymásnak kegyelmet.
Mignem a legyőzött avar hull halomra,
S végenyészet száll a nagy birodalomra.

A mely nép fegyverre építi uralmát
 S mások romlásával neveli hatalmát,
 Annak ősi kézre nem jut keresménye,
 Ez az igaz Isten állandó törvénye.

A hun birodalom enyészete után egy a hunokkal rokon ázsiai népfaj, az avarok hódíták meg a mai Magyarországot, a hatodik század közepén. Vezérok a vitéz Baján khán vala, kinek vezérlete alatt a gepidáktól Dáciát elvették, majd a longobárdok Itáliába vonulása után Pannóniát is elfoglalták. Innen dúló fegyveröket a keleti birodalom ellen fordíták, s egész Bizánc faláig száguldoztak, melynek császára csak évi adó fizetés mellett szüntethetné meg rablásaikat. Kegyetlenségeknek bizonyossága az, hogy egykor Bizánc alatt boszúból 12 ezer ártatlan foglyot gyilkoltak le.

Keletről Heraklius császár által elűzetvén, nyugotra fordíták diadalmas fegyveröket, s mind Itáliát, mind Németországot gyakori beütéseikkel remegésben tarták: míg végre Nagy Károly a frankok hatalmas királya legyőzte őket s országukat saját birodalmába kebelezte 796 évvel Kr. után. A megmaradt avar faj lassanként feloszlott a szomszéd népek között, s pár évtized múlva nevök is elenyészett a történelemből.

Az avar nép története tanulságul szolgál arra, hogy a mely nép pusztán fegyvererőre építi hatalmát, annak uralma sokáig tartó nem lehet; mert a világot igazgató isten bölcs kormányzásával ellenkeznék

az, hogy egy nép a másik leigázása s kirablásából tartsa fen magát, s egyik nép romlása a másik birodalmának támaszául szolgáljon.

T a n í t ó.

A hun birodalom enyészete után kik hódíták meg Magyarországot? Hogy hívták az avarok fővezérét? Hány évig szerepeltek az avarok Európában? Mely országokat háborgattak leginkább? Ki győzte s alázta meg őket? Mi tanulságot vonhatunk el az avarok történelmi szerepléséből?

I. A magyarok vezérek alatt.

3. §. A honfoglalás Árpád alatt. (894—907.)

Az avarok után csaknem egy századdal
Jöttek a magyarok roppant néppel, haddal
Keresni a hazát, hol őseik éltek
S melyről apáik oly sok szépet regéltek.
Álmós, Előd, Kund, Ond, Tuhutum, Huba, Tas,
Hét törzsvezér alatt érkeztek a havas
Kárpát bércein át Munkács tájékára,
Hol megnyílt az új hon széles láthatára.
Mint vándor madarak nagy számmal jövének,
Ellepték a földet nők, férfiak, vének,
Hőseik kezéből nyíl, gerely és lándzsa
Repült mint a villám halálos csapása.

De házi tűzhelyén mind annyi jó barát,
 Nem szegte meg soha hűségét és szavát.
 Munkács mellett negyven napig táboroztak,
 Hol Hadurnak fehér lovakat áldoztak,
 S az agg Álmós helyett az ifju leventét,
 Árpádot vértjökön vezérré emelték,

Árpád vitéz, bátor s bölcs fejdelem vala,
 Ő szerzé a hazát győztes kardjával a
 Karpát bérceitől Adria partjáig,
 Örökségül hagyva nemzetünknek máig.
 Kemény volt a munka, Glád, Ménmarót, Zalán,
 Fegyverrel áltak őrt hazájok ajtaján,
 De a magyar hősök mind elűzték őket,
 Bolgár, oláh, horvát meghódítva lőnek,
 Három ország bércén a magyar zászlója
 Nemzeti létének lőn hű mutatója.

Majd a bölcs fejdelem hogy jó alapkőre
 Építse az új hont messze jövőndőre :
 Pusztaszerre gyűjti nagyjait a népnek,
 Kik tanácsot ülve ily kötésre lépnek :
 „A fejedelmi székbe Árpád utód üljön,
 Közös szerzeményben kiki részesüljön.
 Országtanácsból a vezér önjavára
 A nemzet nagyjait soha ki ne zárja.
 Ontassék ki vére a felségsértőnek,
 Átok legyen fejen a törvényszegőnek.”
 Vérével pecsétlé a nép hét vezére,
 Hogy szent lesz e törvény század s ezred évre.

Árpád megalkotván bölcsen az országot,
 Ős Buda várában nyugalomra szállott.

Nem jelöli örök nyughelyét emlékkő,
 De emlék a haza, melyet alkotott ő,
 S míg a haza földén egy magyar szív dobog,
 A nagy fejedelem emléke élni fog.

A hunokkal és avarokkal rokonságban voltak elődeink a magyarok is, a honnan első feltűnésök alkalmával hunoknak is nevezték őket. A haremezön bátor, vitéz nép, de házi tűzhelyén megannyi nyilt-szívű, vendégszerető, jóbarát, kik adott szavukat, s hűségöket soha meg nem szegték. Egy Istent imádtak, kit Hadurnak neveztek, s tiszteletére hegyeken és berkekben fehér lovakat áldoztak. Papjaikat táltosoknak nevezték, kik egyszersmind tanácsadók, bíráik, dalnokaik s orvosai voltak.

Elődeink ős lakhelye Középázsia volt a káspi tenger keleti részén, honnan belforradalmaktól üzetve a Volga folyó mellé, innen Európába a Dniester és Pruth folyók közé, az ugynevezett Etelközbe költöztek 884 évvel Kr. u. Itt történt, hogy Arnulf német császár őket a morva fejedelem Svatopluk ellen segélyül hívta. A segédhadat Árpád és Csörz vezérek vezették, kik a morva sereget a Rákos vizénél tönkre verték. Mig e hadsereg Pannóniában diadalmat aratott, ez alatt a szomszéd bolgárok és besenyők az Etelközben maradt magyarokat megtámadták, s közöttük nagy öldöklést, pusztítást vittek végbe. Egy részről tehát e kellemetlen szomszédoktól szabadulni ohajtva, más részről hírevéven a szép és gazdag földnek, honnan régi hagyományuk szerint ősatyjok Attila századokkal előbb a világnak

parancsolt, elhatározták, hogy azt visszafoglalják s ott állandóan megtelepednek. E célból Álmost közös vezérré választván, Előd, Kund, Ond, Tas, Huba, Tuhutum törzsfőnökök alatt Orosz- és Lengyelországon keresztül átkeltek a Kárpátokon, s Munkács táján a mai Magyarország földjére léptek, 894 évvel Kr. u. Itt az elgyengült Álmós helyett fiát a hős Árpádot ősi szokás szerint vértjeiken fölemelve fővezérré választották, s ennek örömére nagy áldomást ittak.

Árpád Munkácsról kiindulván, Szerencsnél ütött tábort, innen küldé ki vezéreit hódításra. Tas és Szabolcs vezér Ménmarót bolgár fejedelem birtokát foglalta el, Tuhutum Erdélyt hódítá meg, Glád nevű fejedelmet az Almás vizénél megölvén. Zuárd, Kadosa és Huba a Garan és Vág vidékét vették el Zobor morva vezértől, kit elfogván, Nyitra mellett a róla nevezett hegyen méltatlanul felakasztottak. Árpád a fősereggel Zalánt, a bolgárok leghatalmasabb fejedelmét győzte le az alpári sikon, s ezután a Balaton és Rába vidékét foglalta el. Lehel, Bulcsu és Botond Horvát- és Tótországot hódíták meg. És ezzel készen volt a mai Magyarország. Hat év alatt a Kárpátoktól Adriáig, s az erdélyi havasoktól a Morva folyóig minden föld és nép a magyar nemzetet ismeré urának s Árpádot fejedelmének.

Árpád nemcsak nagy hadvezér, hanem böles kormányzó is vala. A honfoglalás után azonnal országgyűlést tartott Pusztaszeren Csongrádmegyében, hol a nemzet nagyjaival 34 napig tanácsot ülve, ily szerződés kötöttett a fejedelem és a nemzet között:

1. A nemzet fejedelme mindenkor Árpád nemzetségéből választassék.

2. A közös szerzeményben mindenki igazságosan részesüljön.

3. A fejedelem tanácsából a nemzet nagyjai soha ki ne zárassanak.

4. Ki a fejedelemhez hűtlenné lesz, vagy a nemzet közt visszavonást támaszt, vére ontassék ki.

5. Ki a szerződést megszegi, átok alá vettessék s örökre száműzessék.

Erre következett ősi szokás szerint a véreskü, t. i. mindnyájan megnyiták ereiket, s véröket egy edénybe önték, annak jeléül, hogy a szent kötést életök feláldozásával is készek megvédeni.

Árpád berendezvén bölcsen az országot, Fehérvárt választá rendes székhelyeül, de sokszor mulatott kedvenc helyén a Csepel szigetén is. Meghalt 907-ben, s Ó-Buda mellett egy patak forrásánál temettetett el. Nyughelyét nem jelöli emlékkő, de örök emlék az ország, melyet alapított, s míg e haza földén egy magyar szív dobog, addig a nagy fejedelem emléke nem fog elenyészni.

Tanító.

A magyarok rokonságban voltak-e a hunokkal és avarokkal? Mily jellemű nép volt a magyar? Vallásuk milyen volt? Hol volt ős lakhelyök? Mikor költöztek Etelközbe, mikor Magyarországba? ki volt a magyarok fővezére, hát alvezéreik kik voltak? Álmos után kit választottak a magyarok fővezérökké? Beszélj el Árpád és

alvezérei mikép hódíták meg az országot? A pusztaszeri országgyűlésen mily szerződés kötöttetett a fejedelem és nemzet között? Mikor halt meg Árpád, s hol temetett el?

4. §. Zoltán, Taksony és Gejza (907—997.)

Az ifju Zoltán és Taksony vezérek alatt
 Szűk volt már az ország a szilaj magyarnak.
 Messze tájra űzte a harc- és kalandvágy,
 Más földén szeretett gyűjteni kalangyát.
 Bejárták Német- és Franciaországot,
 Eltiporván a ki ellenökbe állott.
 S az olasz partoktól pirénei bérceig
 Fegyverrel aratták a mások vetését.
 Gyermeek Lajos király s a szegény német nép
 Évi adó árán vásárola békét.
 Majd fegyverök élet keletre fordíták,
 Hol Botond bevágta Bizánc rézkapuját,
 S az órjás görög, ki vele párbajra kélt,
 Karja közt adá ki hetvenkedő lelkét.
 De végre megadták árát a dulásnak,
 Isten megbünteti, ki kárt teszen másnak,
 Madarász Henrik a derék német király,
 Keményen megveré őket Merzeburgnál
 E szégyent lemosni husz esztendő múlva
 Taksony alatt ismét nagy sereg indula.
 Nyilaik zápora — ekkép kérkedének —
 Elfogja a napot, annyian jövének.
 De a kérkedőket Otto császár bada
 Ugy megsemisíté, hogy alig marada

Néhány hirmondója a roppant seregnek,
A többiek a Lech partjain pihennek.

E csapás a magyart okosabbá tette,
Kenyerét ezentul nem karddal kereste,
Hanem földet szántott és barmokat nevelt
S az ifju hazában ezzel uj élet kelt.
Végre Géza vezér ápolása mellett
A keresztyén vallás világa is terjedt,
Mi által a nemzet erkölce szelidült,
Jelleme szilárdult, szenvedélye kihült.
Ipar, kereskedés kezdett virágozni,
Melyek áldást szoktak a nemzetre hozni.

Árpád hunyta után kiskoru fiát Zoltánt emelék
a nemzet nagyjai a fejedelmi székbe. A németek azt
hitték, hogy az erős kéz elhunyván, a gyermek feje-
delem ellenében az országot könnyen zsákmányul
ejthetik, s a magyarokat szomszédságukból elűzhe-
tik. De csalatkoztak. A magyarok ha nem keresték
is a harcot, mindig készen fogadták támadó ellenei-
ket. Nagy sereggel jöttek a németek Lajos király ve-
zérlete alatt három csapatban. A magyarok mindhár-
mat egymásután tönkretették; két fejedelem, három
püspök s tizenöt főur maradt a csatatéren, a király
életét is csak gyors lova menté meg. Egyőzelem után
nyitva állott előttök Német- és Franciaország,
melyet ezentul csaknem minden évben meglátogat-
tak, s nagy zsákmánynyal terhelve tértek vissza ha-
zájokba.

Ezután Olaszországba hívta őket Berengár fe-
jedelem segélyül. A magyarok vezérei Bugát és Tas

20321

leverték az ellenséget, a gazdag Páviát feldúlták s kincsekkel terhelve tértek vissza.

Majd kelet felé fordíták fegyveröket, hol egész Bizánc faláig száguldoztak, melynek ércapuját Bótónd bárdjával törte be, s az óriás termetű görögöt, ki a magyarok legvitézebbjét párbajra hívta ki, kemény harc után agyonszorította. A város népe e szörnyű erőn megrémülve békeért esedezett, melyet a magyarok évi adó ígérete mellett adtak meg.

De végre a sok dúlásnak ők is megadták az árát. Henrik német király a magyarok egy vezérét elfogván, csak kilenc évi béke feltétele alatt bocsátá szabadon. A magyarok híven megtartották a szerződést, s kilenc évig nem háborgatták Németországot. Henrik a béke idejét arra használta fel, hogy várakat épített, lovas csapatokat alakított, azokat jól begyakorolta; és midőn a magyarok a kilenc év eltelte után ismét beütöttek országába, annyira megverte őket Merzeburg mellett, hogy harminchat ezer maradt közülök a csatatéren 934 évvel Krisztus után.

Husz évvel ezután Zoltán fia Taksony alatt akarták a magyarok a vesztett dicsőséget visszaszerezni s apáik halálát megboszulni. Roppant sereggel törtek Németországba, s azzal dicsekedtek, hogy nyilaik záporától nem fogják a németek látni a napot. De Ottó császár Augsburgnál 954-ben teljesen megsemmisíté a roppant sereget, vezéreiket Bulcsut és Leheld felakasztatta. A vert seregből csak heten bocsátattak vissza levágott orral s fülekkel hazájokba, kiket aztán a nép gunynévvel g y á s z v i t é z e k n e k,

magyarkáknak nevezett el, kik mint koldusok bolyongtak széllyel a hazában.

E nagy veszteség a magyart okosabbá tette. Nem karddal keresték ezután kenyereket, hanem földet műveltek, baromtenyésztéssel, ipar- s kereskedelemmel foglalkoztak. Majd a szelid Gejza pártfogása alatt a keresztyén vallás világa is terjedni kezdett az országban, mi által a nemzet erkölcsében, jellemében szokásaiban szelidülni kezdett, s harci szenvedélye lassanként hihült. Gejza fiát Salamont Adalbert prágai püspök által megkereszteltette, ki a keresztségben István nevet nyert. Meghalt Gejza 997-ben, s fia István lőn fejedelemmé, három év múlva pedig éppen 1000-ik évben királylyá tétetett.

T a n í t ó.

Árpád után ki lett a magyarok fejedelme? Zoltán alatt mi sikerrel harcoltak a magyarok a németekkel? Olaszországba ki hívta a magyarokat, mi eredménynyel harcoltak ott? Beszéld el szerepelésöket a keleti birodalomban? Henrik német király alatt mi történt a magyarokkal? Mikor volt a merzeburgi csata? Hát Ottó császár idejében mi szerencsétlenség történt a magyarokkal? Mikor történt az augsburgi csata? Mi eredményt szült a magyarokra nézve az augsburgi nagy veszteség? A keresztyén vallás ki alatt kezdett legelsőbben terjedni Magyarországon? Mi eredménye lett a keresztyén vallás terjedésének? Mikor halt meg Gejza vezér, s ki lett utána a fejedelem?

II. Árpád nemzetségéből származott királyok.

5. §. 1-ső vagy szent István (1000 — 1038).

István vala első királya hazánknak,
 Ki szent melléknevet vivott ki magának,
 Mert megdöntötte az ősi pogány hitet,
 S népeibe tisztább valláseszmét hintett.
 Országába számos buzgó papot hívott.
 Templomot, iskolát, zárdát alapított.
 Buzgó apostolként maga is működött.

Igy a hit elterjedt a magyar nép között

De a pogány hívők titkon fölkelének,
 S az ősi vallásért fegyvert emelének.

A hittagadókra halált kiáltoztak,
 Mi által hazánkra testvérharcot hoztak.

Somogy ura Koppány és Erdély vezére
 Ifju Gyula állt a forrongók élére.

De István csatában legyőzte mindkettőt,

Mert Isten állott a jó király mellett őrt,

Ez idő óta a keresztyén szeretet

Boldogítja máig a magyar nemzetet.

István a mily kegyes, oly böles király vala,
 Hasznos törvényeket nyert a hon általa.

S e törvények mellé jó kormányt szervezett,

Nádort, országbirót, főispánokat tett,

A kik igazsággal itéljék a jókat,

S szigorún büntessék a törvény rontókat.

Méltán mondja tehát a történet róla,
 István volt hazánknak megalapítója.
 Mert vallás és törvény azon két őrszellem,
 Mely védi a hazát az enyészet ellen.
 Csak egy hiba nyomja emlékét örökre:
 Hogy nagyon hallgatott az idegenekre,
 S elfeledte őket a köz érdekében
 Egyéolvasztani nyelvben, érzeményben.
 Mert édes hazánkra mai nap már átok,
 Hogy több nyelvű nemzet lakja az országot.

I-ső István hazánk legnagyobb fejedelmeinek egyike volt. Vallásosság, kegyesség és kormányzói bölcsesség egyiránt kitünteté a jeles fejedelmet. Mindjárt uralkodása kezdetén nagy buzgalommal hozzáfogott a keresztyén vallás terjesztéséhez. E végett külföldről keresztyén papokat hívott az országba, számos templomot, zárdát, iskolát építtetett, Esztergomban érsekséget, Pécsen, Veszprémben, Csanádon püspökséget alapított, s megparancsolta, hogy minden főúr keresztyén rabszolgáit szabadon bocsássa, magaménvén ebben jó példával elől, míg nője Gizella egyházi ruhákat készített a templomok részére. Ekkép a keresztyén vallás mihamar elterjedt az országban. Ezen vallásos buzgalmaért a pápától arany koronát s apostoli király címet nyert, mely koronával magát 1000-ik évben megkoronáztatván, a fejedelmi nevet királyi címmel cserélte fel, s a magyaroknak első királyává lett.

Azonban az új vallás elterjedése s az idegenek nagy pártolása igen sérté az ősi hitű magyarokat. E

miatt Koppány somogyi főúr és Gyula erdélyi vezér alatt feltámadtak a király ellen. De István mindkettőt legyőzte, Koppány a haremezőn maradt, Gyula pedig elfogatott, s miután kegyelmet soha nem kért, börtönben halt meg.

István a mily kegyes fejedelem, épen oly bölcs kormányzó is vala. Az országot vármegyékre osztotta, mindenikbe főispánt rendelt, nádort, országbirót, zászlósurakat nevezett. Hasznos törvényeket alkotott, s főleg a hitszegőket, hamis tanukat s tolvajokat kegyetlenül büntette.

Sajnálatos, hogy István az idegen nyelvű és nemzetiségű lakosokat nem igyekezett mindjárt kezdetben a magyarokkal kibékíteni és egygyé olvasztani. Mert édes hazánkra mai nap már nagy szerencsétlenség, hogy több nyelvű nemzet lakja országunkat, a meny nyíben ezek zavargása és viszálykodása által a közjólét előmozdítása sokszor hátráltatik.

Élte végén nagy csapás érte a kegyes királyt. Egyetlen fia Imre ifju korában meghalt, mely fájdalom megtörte a jó király erejét. Gonosz környezői gyöngeségét felhasználva összeesküdtek élete ellen. Ott állt már a gyilkos a királyi ágy mellett kivont törrel kezében? de a végrehajtás pillanatában az alvó ősz méltóságától megdöbbenve, kiejté kezéből a tört s kegyelmet kérve megvallá bűnét. István megkegyelmezett neki, de kevéssel utóbb meghalt 1038-ban. Halála után a pápa által fiával együtt a szentek közé soroztatott.

6. §. Péter, és Aba Sámuel (1038—1046).

István után Péter bitorolta a trónt,
 Ki könnyelmű, ledér és zsarnok király volt,
 A magyar nemzetet gyalázta gyűlölte
 Egész környezete idegen szint ölte,
 Németek, olaszok tanácsával éle
 Kik az ország kincsét pazarolták véle.
 Ezért a magyarok a trónból kitették
 És helyére Aba Sámuelt ültették.
 De mivel Aba is zsarnokká lett végre.
 Ismét Pétert hívták a királyi székre.
 S minthogy ez jogával ujjalag visszaélt,
 Királyi pálcáért koldus botot cserélt.

Megromlott természet jóvá sosem válik,
 Gonosz ember gonosz marad mind halálig.
 Szerencsétlenség őt jóvá nem formálja,
 Mutatja ezt Péter királynak példája.

Péter, István testvérhugának Gizelának fia könnyelmű, erkölcstelen ember volt, a magyarokat gyűlölte, megvetette, csak németekkel és olaszokkal társalkodott. A főhivatalokat idegenekre ruházta, és egyedül ezek tanácsával élt. E mellett mind maga, mind szolgálai kicsapongó életet éltek, a mi igen sérté a tiszta erkölcsű magyar népet. E miatt a nemzet nagyjai feltámadtak ellene, a királyi méltóságtól megfosztották, és a nádorispánt Sámuel, István sógorát emelték a királyi székbe, kit a köznép A b a vagy Apa melléknévvel tisztelt meg. Péter ekkor Henrik német

császárhoz futott, s évenkénti adót ígért neki, ha trónjába visszahelyezi. Henrik sereggel jött be az országba, s a főurak közül sokakat a maga részére csábitott. Sámuel e miatt a főurakon kegyetlenkedni kezdett, negyvenet közülök legyilkoltatott. A főurak megrettenve, Henrik császárhoz futottak s tőle segílyt kértek Aba ellen. Henrik nagy sereggel ismét Magyarországra jött, Sámuel Győrnél legyőzte, ki a harcban életét veszté, Pétert pedig a trónba visszahelyezte, s másodszor is megkoronáztatta. De Péter semmivel sem lett jobb mint az előtt volt. Gonosz indulatát és kegyetlenségét ezután még vakmerőbben mutogatta. Legjobban megsérté pedig a magyarokat az által, hogy az országot Henrik felsősége alá ajánlotta, s neki jobbágyi hűséget esküdött. E miatt a szabadságukat féltő magyarok összeesküdtek ellene és elfogván, szeméit kiszúrták s Fehérváron börtönbe zárták, hol nem sokára meghalt.

Péter és Aba király története azt bizonyítja, hogy a mely fejedelem népei jogait tiszteletben nem tartja, azt előbb utóbb utoléri a méltó büntetés.

7. §. I. Endre (1046—1061).

Endrével újra az Árpád ősi vére
Emeltetett hazánk királyi székére,
De alig lépett be, már a pártos Vata
A pogány vallásu néppel feltámadá.
A keresztyéneket gyilkolták, irtották,
Gellértet egy hegyről a Dunába dobták.

De Endre a rendet visszaállította,
 S a keresztyén vallást megszilárdította.
 Henrik császár kétszer rontott országára,
 De mind a két izben igen rútol járja.
 Csufosan kiűzte Béla az országból,
 A Vértes hegy máig beszél csapásáról.
 Ezért a koronát Bélának ajánlta,
 De fia születvén, e tettét megbánta,
 Hálátlanul cselelt szőtt Béla életére,
 Melynek testvérharc lőn gyászos eredménye.
 A végzetes csata a Tiszánál történt,
 Béla győzött, Endrét a harcban megölték.

A szőszegés nagy bűn, sok bajt hoz fejedre,
 Tanítja szomorú példájában Endre.

Péter halálakor Árpád-családjából még két herceg élt, Endre és Béla. Kopasz Lászlónak, Gejza fivérének fia, kik István alatt a királynőtől üldöztetve, az országot elhagyták. Endre Oroszországba ment, hol a fejedelem leányát nőül vette, Béla pedig a lengyel király udvarában talált menedéket, hol a király ellenségét a pomerániai herceget párbajban megölvén, annyira megnyerte a király szeretetét, hogy ez leányát s a megölt herceg országát neki ajándékozta.

Péter halála után a magyarok Endrét hívták meg a királyi székbe Oroszországból. Endre csekély kísérettel bejövén az országba, Abaujvár táján egy nagy magyar sereggel találkozott, kiknek vezére Vatha nevű főúr volt. Ezek azt követelték a királytól, hogy a keresztyén vallást irtsa ki, s az ősi pogány vallást állítsa vissza, különben nem ismerik el király-

nak. Endre hadsereg nélkül lévén nem mert ellenállani, mire a felbőszült tömeg a keresztyénekre rohant, azokat gyilkolta, templomaikat lerontotta s ősi szokás szerint kezdett ismét áldozni. Ekkor öletett meg számos papokkal együtt Gellért esanádi püspök, Buda mellett egy hegyről a Dunába taszittatván, mely hegy azóta Gellérthegynek neveztetik. Azonban később Endre által a pogányok megzaboláztattak, mi által a rend és béke ismét helyre állt az országban.

Kevéssel ezután Henrik német császár haddal támadta meg Magyarországot, hogy Péter halálát megbosszulja, s az országgal főuri hatalmát elismeresse. De Endre testvérét Bélát Lengyelországból segítségül híván, a vitéz herceg úgy megverte Henrik seregét, hogy ezek fegyvereiket s vértjeiket elhánnya futottak vissza hazájokba. Azon hely, hol a német sereg futás közben vértjeit elhánnya, ma is Vért es hegynek neveztetik. Egy év múlva ismét betört Henrik az országba, hogy a fegyverén ejtett gyalázatot lemossa. De ekkor sem volt szerencsésebb. A magyarok egy Kund nevű buvára eleséges hajóit megfurfván, elsüllyesztette; mire a sereg kénytelen volt visszatérni.

Endre e nagy szolgálatért Bélának az ország harmadrészét adta jutalmul, és azt is megígérte, hogy halála után a koronát reáhagyja. De időközben fia születvén, megbánta testvérének tett ígérését, és fiát Salamon t hét éves korában megkoronáztatta. Béla nem örömet nézte Salamon megkoronáztatását, de azért nem szegült ellene. Azonban Endre folytonosan gyanakodott reá, hogy a koronát magához, akarja ragadni. Hogy erről biztos tudomást vegyen, Várkonyba

magához hívatta, hol kardot és koronát tett elébe ily kérdéssel: „melyiket választod?” Béla barátaitól előre megintetvén, hogy ha a koronához nyul, élete veszélyben forog, a kardot választotta. De látván, hogy élete többé az országban nincs biztonságban, Lengyelországba futott, honnan sereggel visszatérvén, Endrét a Tiszánál legyőzte. A szerencsétlen király futás közben lováról leesvén, eltiportatott, fia Salamon Henrik császárhoz menekült, kinek leányát Juditot vette nőül; Béla pedig a seregtől még a harc téren királylyá kiáltatott.

8. §. I. Béla (1061—1063.)

Béla az országot jó rendben tartotta,
 És a közjólétet előmozdította.
 Megtiltá a népnek a vándor életet,
 Fejleszté az ipart, ezüst pénzt veretett.
 Vatha fia János az országgyűlésen
 Számos hiveivel fegyverrel állt készen,
 Hogy kiirtsa végkép a keresztyéneket
 S visszaállítsa a bálvány isteneket.
 De Béla leverte a lázongó népet
 S a keresztyén vallás uj erőre lépett.
 Meghalt Béla ezer hatvanhárom évben.
 Csak három évig ült a királyi székben.

I. Béla munkás, tevékeny, a közjót előmozdítani törekvő fejedelem volt. Mindjárt uralkodása kezdetén országgyűlést hívott össze Székesfehérvárra, hol magát megkoronáztatta. A király felhívására az alsó

rendű népből nagy tömeg nép gyűlt össze az országgyűlésre, kik Vatha fia Jánostól felizgatva, követelték a királytól, hogy a keresztyén vallást törölje el, s az ősi vallást állítsa vissza. A királynak serege nem lévén, három napi időt kért a meggondolásra. Ez idő alatt összegyűjté hadait, a lázongó népet megrohanta, szétverette, s a főizgatókat kivégeztette. Ez volt utolsó harca a pogányságnak a keresztyénséggel.

A béke helyreállván, Béla az ország jólétének előmozdításához látott. A népet állandó lakok építésére s földmivelésre buzdította, az ipar fejlesztése végett a vásárokat szaporította, a cserekereskedést megtiltotta, apró ezüst pénzt veretett, az élelmi szerek árát megszabta, s a mértékeket szabályozta. Ezen hasznos intézkedések által az ország szemlátomást kezdett gyarapodni, vagyoni jólétben emelkedni.

De a jó király nem sokáig boldogithatta az országot. Midőn ugyanis a németek ujra haddal törtek az országba, hogy Salamont a trónra helyezzék, s e miatt az ország nagyjaival Dömösön tanácsot tartana a ház rászakadván, meghalt. Három fia maradt: Gejza, László és Lambert.

9. §. Salamon uralkodása (1063—1074.)

Salamon sok bajba keverte a hazát,

Rosz tanácsadónak hallgatván meg szavát.

Vid, az álnok ember Gejza s László ellen

Felingerlé őt, és az ingatag jellem

Vitéz nagybátyjait üldözni kezdette,

Mely miatt országát és trónját veszítette.

A híres ütközet Mogyoródnál történt,
 Hol Gejza és László sergét összetörték.
 Gonosz Vid elveszett a csata hevében
 Salamon a király meghalt száműzésben.

A rossz tanácsadó és hizelgő barát
 Mindig jégre vezet, ha hallgatód szavát;
 Ne hallgass hát az ily ember tanácsára
 Késő megbánásnak bánkódás az ára.

Béla fia a már megkoronázva lévő Salamonnak önként átengedték a koronát, azon feltétel alatt, hogy az ország harmadrészét vezéri címmel nekik adja át. Salamon ezt megigérvén, sógora Henrik császár kíséretében bejött az országba, s magát Székesfehérváron ismét megkoronáztatta. Azonban mihelyt megkoronáztatott, hallani sem akart többé az osztályról, sőt egy Vid nevű német tanácsnokára hallgatva, a hercegeket üldözni kezdette. Ezek életüket féltve, rokonukhoz a lengyel királyhoz futottak, kitől hadsereget nyervén, bejöttek az országba, és Salamon seregét megverték. Ekkor a főpapok közbevetették magukat, s a testvéreket egymással kibékítették. A gyermekkirály a győri templomban Isten színe előtt fogadta fel, hogy a hercegeknek az ország harmadrészét biztosítja.

E béke igen hasznos volt mind a királyra, mind a hazára, mert a hercegek bátor vitézek lévén, számos ellenségtől megmentették az országot. Nevezetesen a morva fejedelmet, ki az ország nyugoti határát háborgatta, az országból kiűzték; a kunokat, kik Erdélyben pusztítottak, Cserhalomnál szétverték. E csatában kü-

lönösen kitüntette magát László vezér, ki először tört be a kunok táborába, s egy magyar leányt, kit egy ifju kun lovára emelve elrabolni akart, a kunt levágván, megszabadított.

Később a bessenyők törtek be az országba, kiket a belgrádi várparancsnok is segített. A király és a vezérek ezeket is kiverték az országból s Belgrádot ostrom alá vették. Három hónapig hasztalan ostromolták az erős várost, míg végre egy magyar leány több helyen felgyújtván azt, ismét megrohanták és bevették. Ez alkalommal Gejza vezér a görög foglyok iránt kimutatott nagylelkűségeért Dukász Mihály görög császártól egy arany koronát kapott jutalmul, mely a magyar koronának mai napig alsó részét teszi. A gonoszlelkű Vid ebből azt következtette, hogy Gejza a királyságra vágyik, s a gyenge király szívét annyira megrontotta, hogy ez Gejzát orgyilkos által akarta kivégeztetni. De a hercegek megsejtvén a veszélyt, sereget gyűjtöttek, Salamont Mogyoródnál egy véres ütközetben legyőzték, a mikor a gonosz Vid is a csatatéren maradt, Salamon pedig Henrik császárhoz menekült.

10. §. I. Gejza és I. László (1074 — 1095.)

Első Gejza király bölcsen uralkodott,
Bár Salamon reá többször álalkodott,
De csak három évig ült a királyszékben,
Véletlenül meghalt ezerhetvenhétben.

Fivére Szent László örökölte a trónt,
Ki alatt országunk erős, hatalmas volt.

Horvát, orosz, bolgár rettegte hatalmát,
 Adria partjáig terjeszté uralmát.
 A rabló kunokat keményen megverte,
 A Jászföldön őket megtelepítette.
 Alapított számos templomot és zárdát,
 Hasznos törvényekkel látá el országát.
 Örök nyugalomra Nagyváradon lépe.
 Három évig öltött gyászt a haza érte.

I. Gejza szelid indulatu és békeszerető fejedelem volt. De mihelyt megkoronáztatott, a nyugtalan Salamon ismét német hadat hozott az országba s a határszéleket pusztította. László vezér kiverte ugyan a rabló sereget az országból; de a szelid Gejza nem akarván az országot újra polgárháboruba keverni, alkudozásba bocsátkozott Salamonnal a korona átadása végett. De mielőtt az egyesség létrejöhetett volna, Gejza hirtelen meghalt, két fiut, Kálmánt és Álmost hagyván maga után. Az ország rendjei ekkor sem az álhatatlan Salamont, hanem a jeles Lászlót emelték a királyi székbe (1077).

I. László hazánk egyik legnagyobb királya volt. Békében úgy mint háboruban egyiránt kitűnt nemes szive, vallásos kegyessége, vitézsége, bölcs törvényhozása, s igazságos kormányzása által.

Nemes szívének bizonyága az, hogy Salamonnal, ki az országot többször háborgatta, sőt élete ellen is törekedett, kegyelmesen bánt, s a nyugtalan ember végre kolostorba ment, mint remete végezte be viszontagságos életét.

Vitézségének bizonyága az hogy a horvátokat,

kik nőtestvére Ilona ellen feltámadtak, legyőzte, a halicsi fejedelmet megalázta, a rabló kunokat, kik Koppucs vezér alatt az országot pusztították, megverte, s az elfogottakat a mai Jászságban megtelepítette.

Vallásosságának bizonyossága az, hogy a pogány vallást követők ellen szigorú törvényeket hozott, a letelepült kunokat a keresztyén vallásra térítette, Zágrábban püspökséget állított, számos templomot épített, az ünepeket és vasárnapokat szorosan megtartani rendelte.

Ennyi érdemei által oly hirt, nevet szerzett magának, hogy a németek a császársággal megkínálták, de e méltóságot nem fogadta el. Majd Európa fejedelmei a keresztes háború vezérévé választották, de e dicsőséget nem érhetette meg. Meghalt hirtelen halállal, eltemettetett Nagyváradon. A nemzet három évig gyászolta halálát, egy század múlva pedig a pápa által a szentek közé soroztatott, ezért nevezi őt a katolika egyház mai napig szent Lászlónak.

11. §. Kálmán uralkodása (1095 — 1114.)

Kálmán királyt a nép könyvesnek nevezte,

Mert tudós ember volt, a könyvet szerette,

Szent koronájához Dalmáciát fűzé,

A rabló keresztes hadakat elűzé.

Boszorkány, kísértet nincsen, kimondotta,

Azok üldözését, törvénnyel tiltotta.

Mert ily szellem nem volt és nincs a világban

Tudatlan, az, ki hisz ilyen babonában.

Testvérét Álmost és ártatlan kis fiát
 Hogy megvakittatá, megróvja a világ.
 Mert ki más büneért az ártatlant bántja,
 Arra méltán száll a jó emberek átka.

Kálmán Gejza fia felvilágosodott, tudós ember volt, szerette a könyveket, ezért a néptől Könyves Kálmánnak neveztetett. De e mellett a fegyverforgatáshoz is jól értett, s ez által is dicsőséget szerzett a hazának. Nevezetesen:

A horvátokat, kik testvére Álmos ellen pártot ütöttek, legyőzte, s nemcsak Horvátországot, hanem Dalmáciát is a magyar koronához csatolta.

Kevéssel ezután nagyszámu keresztes katonák vonultak keresztül több ízben az országon, rabolva, pusztítva és égetve, Kálmán a rablókat megrohanta, s az országból kiverte.

Megszabadulván Kálmán e kellemetlen vendégektől, az országot beutazta, hogy a nép szükségeit közelebbről ismerje. Ezen utazása alatt sajnosan tapasztalta, hogy a boszorkányok és kísértetekről való babona mennyire el van terjedve a nép között. Hogy e bajt orvosolja, Tarcalon országgyűlést tartott, hol a boszorkányok üldözését és égetését keményen megtiltotta, a test csonkítást eltörölte, az előbbi királyok szigorú törvényeit enyhítette, mely intézkedések felvilágosult lelkének elegendő bizonyosságai.

Sok baja volt testvérével Álmossal, ki a királyság után vágyakozván, ötször támadt fel ellene. Kálmán mindannyiszor megengedett neki. De midőn hatodikszor is fellázadt és élete ellen tört, ekkor a

különben is már beteges király türelmét veszítve, mind Álmost, mind öt éves ártatlan fiát Bélát megvakítatva, kolostorba záratá. De e tettét a jószívű király annyira megbánta, hogy kevéssel utóbb bánatában meghalt. Egy fia maradt István, ki utána királylyá lett. Második feleségétől is született ugyan egy fimagzat Borics, de a kit Kálmán nem ismert el törvényes fiának, ki mindemellett később sok zavart támasztott az országban.

**12. §. II. István. II. vagy vak Béla. II. Gejza.
III. István. II. László. IV. István.
(1114—1173).**

Kálmán hunyta után egy félszázadon át
Öt király viselte a magyar koronát,
Második István, a kinek legfőbb tette,
Hogy a kiskunokat megtelepítette.
Aradon Vak Béla nője Szerb Ilona
Boszuvágya sok főurra veszélyt hozza.
Második Gejza a Szepesség- s Erdélybe
Az iparüző szász fajt telepíté be.
Harmadik Istvánt a tróntól megfosztani
Hasztalan akarták gonosz nagybátyjai.
Koronás urához hű maradt a nemzet,
A bitorló László és István elveszett.
Ez öt király alatt romlott görög szellem,
Testvérharc, pazarlás, erkölcstelen jellem
Ragadt a nemzetre, melynek gyámos nyomát
Sajnosan érzé a haza századon át.

Kálmán kiskoru fia II. István széptehetségű gyermek volt, de gyámjai a főurak szándékosan elhanyagolták nevelését, ezért indulatos és kicsapongó emberré lett. Salamon bölcsességét, Sámson erejét s Dávid vitézségét képzelte magában. De hogy egyikkel sem birt, megtetszik abból, hogy a gazdag Dalmáciát, elvesztette, s az orosz háborúból kudarcot vallva tért vissza. Egyetlen emlékezetes tette az, hogy a kunokat Tatár nevű vezérök alatt az országba fogadta, s a Kis-Kunságban megtelepítette. Ifjusága bűneit leróni akarván, barát ruhát öltött magára, bűnbánás s imádkozás között töltötte végnapjait. Meghalt 30 éves korában, Álmos fiát, vak Bélát nevezvén utódául.

II. vagy vak Béla békeszerető, szelid természetű fejedelem volt, de nője a szerb származásu Ilona annál indulatosabb s bosszuvágyóbb. Nagyon fájt a királynőnek férje világtalansága, azért feltette magában, hogy ennek okozóit megbosszulja. Ez okból Aradra országgyűlést hirdetett, hol két csecsemőjét felmutatván, heves beszéde által az ország rendeit úgy feltüzeltte, hogy ezek 68 főurat a gyűlésben felkoncoltak (1132). E kegyetlenség miatt Béla fején egész életében ingadozott a korona; mert a meggyilkoltak rokonai bosszuvétel végett Boricshez, Kálmán törvénytelen fiához futottak, ki ezután trónkövetelésével egész életében nyugtalanítá Bélát. Meghalt Béla boritaltól elgyengülve, három fiut, Gejzát, Lászlót és Istvánt hagyván maga után.

II. Gejza becsületes, igazságos és munkás fejedelem vala. Uralkodását folytonosan nyugtalaníták

Borics zavargásai s a görög császár cselszövényei, ki az országot minden áron hatalma alá akarta hajtani. De Gejza mindkettő ellen diadalmasan harcolt, s férfiasan megvédte királyi székét. Uralkodását nevezetessé teszi az, hogy idejében telepedtek meg a szász fajú németek a Szepességen és Erdélyben, kik az ipart, kereskedést, bányászatot a hazában virágzásnak indították. Fia

III. István ellen nagybátyjai László és István hercegek feltámadtak, s görög segélylyel a tróntól megakarták fosztani. De a nemzet hű maradt koronás királyához, a bitorló László és István hercegek pedig gonoszul elvesztek.

13. §. III. Béla. Imre. (1173-tól 1205-ig).

Harmadik Bélát a görögök nevelték,
 Azért egyelőre nem igen kedvelték.
 De midőn országát bölcsen elrendezte,
 Elveszett részeit visszaszerezgette,
 A tolvaj rablókat büntette, irtotta,
 Földművelést, ipart előmozdította,
 Teljesen megnyerte a közszeretetet,
 S a nemzetnek egyik kedvelt királya lett.
 Mondják, hogy Bélának névtelen jegyzője
 Volt az első magyar történet szerzője.
 Imrének sok baja vala testvérével,
 A nyugtalan vérű pazarló Endrével,
 Mignem egy maga ment öcsese táborába,
 Elfogta s elzárta őt Kene várába.
 Ki lelki nyugalma megtartja veszélyben
 Sok bajtól megóvjja magát életében.

III. Béla tíz évig lakott a görög udvarban, azért egyelőre kedvetlenül fogadta őt a nemzet. De midőn az ország elveszett tartományait Dalmáciát, Szlavoniát visszaszerezte, Galliciát a magyar koronához csatolta, a belviszályt lecsendesítette, a földművelést és ipart előmozdította, annyira megnyerte a nemzet szeretetét, hogy egyik legkedveltebb királyának a magyarnak. Ő volt első király, ki az élőlészóval való perlekedést megszüntette, s megparancsolta, hogy minden panaszok, peres ügyek írva adassanak be udvari irodájába; mi által nemcsak rendesebbé tette a kormányzás és perlekedés menetét, hanem a közműveltségre is jótékonyan hatott, mert a nép kényszerítve vala írástanulásra. Mondják, hogy ő alatta élt volna az a névtelen jegyző, ki a magyarok történetét legelsőbbben megírta. Két fia maradt, Imre és Endre.

Imre szelid természetű munkás uralkodó volt, de egész életében háborgatta őt nyugtalan vérű kicsapongó öccse Endre, ki a roppant kincset, melyet atyja reá hagyott, elpazarolván, bátyjától az ország egy részét követelte, s midőn ez a követelést megtagadta, haddal támadt ellene. Szemközt állt már a két testvér hadserege egymással a Dráva mellett, midőn Imre látván, hogy öccse táborára számosabb, a veszély előérzetében oly tetterre szánta el magát, mely páratlan a történelemben. Ugyanis elhányta fegyvereit, koronával fején, s királyi pálcával kezében egymaga ment Endre táborába, így szólván: „Látni akarom, ki merészli szentségtörő kezét ura, királya ellen felemelni.” A megdöbbsent sereg tisztelettel

nyita utat a királynak, ki öcsese sátorába menvén, őt kezénél fogva táborából kivezette s Kene várába záratta; mire a sereg meghódolt koronás királyának.

E közben Imrének fia született László, kit III. László névvel azonnal királylyá koronáztatott. Kevéssel ezután súlyos betegségbe esett, melyből többé fel sem lábadt. Végperceiben öcsesét a fogásból kihozatta, s fiának gyámjává s az ország kormányzójává nevezte. De Endrét e nemes szivűség sem tette jobbá. Mihelyt bátyja meghalt, azonnal király óhajtván lenni, a királynővel és a kis Lászlóval méltatlanul bánt, úgy hogy ezek kénytelenek voltak az országból menekülni. És már az ország ismét belháboru szélén állott, midőn a kis László meghalt, s Endre minden ellenmondás nélkül a trónba lépett.

14. §. II. Endre uralkodása. (1205—1235).

Második Endrének nője kormányozott,
A ki a hazára sok bajt, zavart hozott,
Mignem Bánkbán főur lábalól eltette,
S a gyűlölt nőtől a hazát megmentette.
A szent földet is meglátogatta Endre,
Mi alatt gyűlt a sok baj, belviszály rendre.
Hitetlenek vették bérbe az országot,
A népnymorgatás tetőfokra hágott.
Endre, hogy enyhítse a haza fájdalmát,
Kibocsátotta a hires arany bullát,
Mely a sértett nemzet jogainak őre,
S biztositéka lőn messze jövőndőre.

De a mély sebet már ez sem gyógyítja be,
Hanyathomlok süllyedt a haza veszélybe.

Átok a rossz király a hazán, nemzetén,
Kezében a jó is rossz gyümölcsöt terem.

II. Endre könnyelmű, pazarló, gyenge uralkodó volt. A kormányt alatta inkább felesége Gertrud, mint ő maga vitte, a mi sok szerencsétlenséget hozott az országra. A királyné ugyanis az érdemes hazafiaktól, a főhivatalokat elvette, tudatlan testvéreire, rokonaira ruházta, kik az ország kincsét pazarolták, s erkölcstelen életökkel a királyi udvart meggyalázták. E miatt a megsértett főurak, a nádor B á n k b á n vezetése alatt a királyi palotába törtek, s a királynőt összevagdalták. A király a főbűnösöket kivégeztette ugyan, de a helyett, hogy a rendet kellőleg helyreállította volna, még nagyobb zavarba hozta az országot. Ugyanis 1217-ben 10,000 lovassal a szent földre utazott, s nehogy távolléte alatt az országban viszálykodás támadjon, első szülött fiát Bélát királylyá koronáztatta.

Azonban míg a király a szent földre járt, ez alatt a rend egészen felbomlott az országban. A főurak a törvényt lábbal taposták, a királyi jószágokat elragadozták, a hivatalnokok az ország jövedelmeit elpazarolták, az adószedők a népet iszonyúan zsarolták, ezek viszont az adófizetőket agyonverték. Függést senki sem ismert, annyira, hogy az ország a felbomlás szélén állott.

Visszajövetén a király, nemhogy a bajon segíteni igyekezett volna, hanem még terheesebb adót vetett a

népre, a miért ezek fellázadván, Bélát akarták a trónra emelni. A megszorult király az által állította helyre a békét, hogy 1222-ben országgyűlést tartván, kiadta ama híres szabadságlevelet, mely aranybullának neveztetik, mely által az ország sérelmei orvosoltattak, a nemesség szabadsága s régi jogai megerősítettek.

De e jó törvények sem hozták már meg a haza teljes békéjét, mert nem volt végrehajtó, ki azokat életbe léptette volna. A főurak és zsidók ismét zsarolták a népet, s az ország még mélyebben sülyedt a zavarba. E zavar közt halt meg Endre, három fiut, Bélát, Kálmánt, és Istvánt hagyván maga után.

Jegyzet: Az aranybulla főbb cikkei ezek voltak:

1. A király tartozik minden évben egyszer Székesfehérváron törvényszéket tartani, hol minden nemes embernek szabad megjelenni.

2. A nemes embert sem a királynak, sem bárkinek elfogni, vagy megbüntetni nem szabad, ha csak előbb meg nem idéztetett s el nem ítéltetett.

3. A nemesek és egyházi emberek adót nem fizetnek, házaikba vagy falvaikba a király katonát nem szállásoltathat.

4. A nemesek az országot fegyverrel védeni tartoznak, az ország határain belől saját költségükön, azon kívül a király költségén.

5. Ha a király vagy valamelyik utóda e törvényeket megszegné, úgy a nemesek, mint a püspökök a királynak, hűtlenség vétke nélkül, ellenmondhatnak, sőt fegyverrel is ellenszegülhetnek.

15. §. IV. Béla uralkodása (1235—1270).

Midőn hazánk trónján negyedik Béla ült,
 Sötét gyászba borult nemzeti életünk,
 A vad tatár csorda országunkra rontott,
 Tüzzel, vassal mindent égetett pusztított.
 Viszázkodás átka feküdt az országon,
 Nem volt, a ki érte bátran sikra szálljon.
 A haza jobbjai, kik fegyvert emeltek
 A Sajó partjain gyászos halált leltek.
 A király elfutott, a vad ellenségnek
 Zsákmányaul hagyva a védtelen népet.
 Rettenetes vala képe a hazának,
 Az uton legyilkolt hullák rothadának,
 Mértföldekig nem volt benne élő lélek,
 A virágzó ország egy temetővé lett.
 De Isten, ki sujtol, szabadítót is ad,
 Béla visszajött és eltörlé a csapást.
 Atyai jóssággal ápolá népeit,
 Gondosan enyhité annak inségeit,
 S ápolása alatt kevés idő múlva
 Az elpusztult ország erőre kelt újra.
 Méltán mondja tehát a történet róla:
 Béla volt a haza újra alkotója.

IV. Béla atyja halála után magát ismét meg-
 koronáztatta, és egész erővel törekedett az országot
 lesúlyedt állapotából kiemelni. A királyi jószágokat
 a főuraktól visszaszedte, az ellenállókat vagy szám-
 űzte vagy börtönbe vettette. E miatt az elégületlen
 főurak feltámadtak ellene, és Fridrik osztrák herceg-
 nek ajánlották a koronát. Fridrik be is jött seregé-

vel s az elégületlen magyar urakkal az országba. De Béla kiverte őt az országból, s a bitorló kénytelen volt nagy összeg pénzen vásárolni békét. Így bünteti meg az Isten, ki a másét kívánja.

Ez időben számos kun csapat érkezett az ország határára Kuthen vezér alatt, kiket a tatárok hazájokból kivervén, Bélától kértek magoknak lakhelyet. Béla befogadta az idegen vendégeket, s a mai Nagykunságban megtelepítette. E zabolátlan nép a szíves vendéglátást azzal hálálta meg, hogy a magyarokat sértegette, birtokaikat fosztogatta, viszont ezek is a méltatlanságot hasonlóval fizették vissza. Ekkép a zavar és ellenségeskedés az országban hovatovább növekedett.

Ez időben történt, hogy a tatárok Batu vezér alatt Ázsiából kiindulván, Európába törtek, s Orosz és Lengyelországot elpusztítván, Magyarország határán megjelentek. E vészhirre Béla ősi szokás szerint véres kardot hordoztatott körül az országban, a nádort pedig sereggel a karpáti szorosok védelmére küldötte. Azonban e fenyegető hirt sokan nem hitték, mások a kunokat gyanúsították, hogy a tatárokkal szövetségben állanak s csak kémlés végett jöttek be előre az országba. Ez alatt a tatárok a nádor csekély seregét levágván, a Karpátokon keresztül az országba törtek. E hirre a felbőszült nép a kunokra rohant, Kuthent egész családjával együtt legyilkolta, a miért a bosszus kunok a tatárokhoz csatlakoztak, s azokkal együtt rabolták az országot.

Végre összegyűlt Pest alatt mintegy 65,000 ember, mely sereggel Béla a tatárok elébe indult s

a muhi pusztán Borsod megyében táborba szállott. A tatárok átkélvén a Sajó vizén, a még készületlen magyar sereget egész erővel megtámadták, s iszonyu harc után szétverték. Kálmán herceg halálosan megsebesítettett, a sereg nagy része levágatott, a király pedig Ausztriába futott. De itt is ellenségre talált. Fridrik osztrák herceg a szerencsétlen királyt minden kincsétől megfosztotta. Innen megszabadulván Béla, Horvátországba futott, majd a vad ellenségtől folytonosan üldöztetve a Dalmát szigetekre menekült, hol a Frangepán grófoktól szives vendégszeretettel fogadtatott.

A csata után a vad tatár csorda ellentállásra többé nem találván, rabolt, égetett, pusztított, gyilkolt mindenfelé az országban. Az alföld lakosai nagyrészt kiirtattak, a hegyek közt lakók erdőkben, s barlangokban kerestek menedéket, mignem végre, midőn már nem volt mit pusztítani, a vadtömeg másfél év múlva elhagyta az országot.

Csak ekkor mert visszajönni a király az elpusztított országba. Borzasztó volt látni, mivé lett a kevéssel előbb még virágzó ország. A városok, helységek hamuban heverték, több mértföldön keresztül nem lehetett látni egy élő lelket. Uton, utfélen temetetlen holt testek senyedtek, melyeken az elszaporodott farkasok tömegesen lakomáztak. És hogy az inség nagyobb legyen, sáskasereg is meglepte s pusztította a szerencsétlen országot.

De a nemes lelkű Béla nem csüggedt el, hanem szorgalommal látott az ország helyre állításához. Az éhező nép részére külföldről élelmet s barmokat ho-

zatott, a néptelen vidékekre új lakosokat telepített; új tisztviselőket nevezett, városokat és várakat építtetett. Mely atyai gondoskodásaért méltán neveztetik Béla az ország második alapítójának.

Két év múlva már annyira megerősödött az ország, hogy Béla a hűtlen Fridrik ellen háborút indíthatott, kit legyőzván, maga Fridrik is a csatában Fransepán által megöletett. Így bünteti meg az Isten a hitszegő gonosz embert. Meghalt Béla 1270-ben. Utána fia István örökölte a trónt.

Jegyzet. A tatárok vagy mongolok birodalmát Temüdsin nevű khán vagy főnök alapította, a 13. században belső Ázsiában. Innen elindulván, keleten meghódították a khinai birodalmat, nyugotfelé pedig a Kárpátokig minden népet vagy kiirtottak vagy meghódítottak. Iszonyúak voltak a nyomok, melyek e vad nép utait jelölték. Nemcsak a tartományokat tették pusztasággá, hanem ezrenként öldösték le az embereket, gyermeksírást és kutyaugatást nem hagyva magok után. Isten csápást küld sokszor a nemzetekre, megostorozza népeit, de a vérázott földön új élet virul fel, s a megifjult népek új erővel folytatják tovább történeti életüket.

16. §. V. István. Kun László. III. Endre. (1270—1301).

Rövid volt élete ötödik Istvánnak,
Mert a hűtlen fia atyjá ellen támadt.
Tiszteljed atyádat, anyádat óh gyermek!
Hosszu életkorral Isten akkor áld meg.
Lászlót a természet jelessé alkotta,
De a rossz társaság végkép elrontotta.

Könnyelmű emberré, s erkölcstelenné lett,
 Felbomlott alatta a rend s békés élet;
 Oly inségre jutott a földmivelő nép,
 Hogy a veszett hírű Kun László szekerét
 Saját maga vont a véres verejtékkal,
 Mig a király dőzsölt a kedvelt kun néppel.
 De a büntetés is utólérte végre,
 Három kun nemestől kiontatott vére.
 László után Endre foglalá el a trónt,
 De uralkodása rövid s zavaros volt.
 Benne elenyészett Árpád dicső vére,
 Idegonesek ültek a királyi székre.

V. István nyugtalan természetű, indulatos ember volt. Már atyja életében kimutatta nyugtalan természetét, midőn mint megkoronázott társkirály atyja ellen több ízben fegyvert fogott, s a jeles atyának végnapjait háborgásával megkeserítette. Helyreállván a béke az apa és fiu között, István az ország határát háborgató bolgárok ellen vezette seregét, s Bolgárország nagyrészét meghódítván, a magyarkorona alá vetette, a honnan nyerte a bolgár királyi címet.

Majd atyja elhalván, Ottokár cseh király ellen indított háborut bizonyos elrablott kincsek miatt, melyeket Ottokár visszaadni nem akart. De e háborúnak semmi más eredménye nem lett, minthogy az ellenséges felek egymás birtokait pusztították.

Mig István távol volt az országtól, ezalatt egy Pektári nevű főúr a király kiskorú fiát elrabolta. István ezt meghallván, a rablónak utána rohant, s a forró

nyári napon a sebes lovaglásban nagyon felhevülván, hirtelen meghalt 1272-ben.

IV. László csak 10 éves volt, midőn atyja halála után a trónba emeltetett. Jeles tehetségekkel volt a természettől megáldva, de a rossz társaság annyira elrontotta, hogy a legkicsapongóbb, erkölcstelen emberré lett. Uralkodása alatt mind kül- mind belzavarok dulták az országot. A külháboruban ugyan győzelemmel harcoltak a magyarok Rudolf német császár mellett, Ottokár cseh király ellen, ki maga is a csatában elesett, és Rudolf a császári székben megerősítettet. De e háborúból semmi haszon nem hárult az országra. Sokkal nagyobb baj volt ennél az országban támadt rendetlenség. László ugyanis a Kunokhoz adván magát, azok társaságában egészen elromlott, erkölcstelen emberré lett, s az ország dolgaival semmit nem gondolt. E miatt a rendetlenség, rablás és féktelenség annyira elterjedt az országban, hogy az úton sem lehetett bátorságban járni. A nép a sokféle zsarolás miatt annyira elszegényedett, hogy igavonó barmok hiányában maga vont a két kerekű taligáját, melyet gunyból László szekérének neveztek. László mindezzel semmit nem gondolva, folytatta fertelmes életét; mignem végre magok a kunok is meg sokalván kicsapongásait, egy éjjel sátorában meggyilkolták. Ily méltatlanul veszett el a széptehetségű ifju élete virágában, kiből, ha a rossz társaság el nem rontja, egy a legjelesebb királya lehetett volna az országnak.

III. Endre (1290—1301). Lászlónak gyermeke nem maradván, a magyar koronának az Árpád

családjából már csak egyetlen örököse volt, tudniillik **Endre**, kit **László Velencéből**, hol az ifju lakott, haza híván, utódjává választott. **Endre** jóakaratu erélyes uralkodó volt, az ország jólétét előmozdítani őszintén törekedett. De egész életében nyugtalaniták őt az ország külső és belső zavarai, melyek miatt minden intézkedése siker nélkül maradt. Mindjárt trónra léptekor három vetélytárs lépett fel ellene a magyar koronáért. Az első volt **ál-Endre**, ki magát **László** testvérének adta ki; második **Rudolf** német császár, a harmadik **Róbert Károly**. A két első könnyen legyőzte, de a harmadik egész életén keresztül nyugtalanitá uralkodását. **Endre** ugyanis erélyesen hozzá látott a megzavart rend helyreállításához. A rablókat kiirtotta, a koronajavakat a főuraktól visszaszedte, s az ellenállókat megbüntette, a miért ezek tőle elpártoltak és **Róbert Károlyt** **Zágrábban** királylyá koronázták. **Endre** a pártosok megbüntetése végett országgyűlést hívott össze a **Rákos** mezejére, mely a legelső országgyűlés vala a **Rákoson**; a pártosok ellenben külön országgyűlést tartottak **Veszprém**ben. E miatt a zavar és rendetlenség még nagyobb lett az országban. E zavar közt meghalt **Endre** hirtelen halállal, hihetőleg az ellenpárt által megmérgezve. Benne kihalt a dicső **Árpád** nemzetség 1301-ben, s az ország idegen házakból származott fejedelmekre szállott.

Jegyzet. III. **Endre** unokája volt **II. Endrének**, **István** nevű fiától, ki testvére **IV. Bélától** az országból kiűzetvén, sok hányattatás után **Velencében** telepedett le, hol egy főembernek leányát **Morozini Katalint** nőül vette, mely házasságból született **III. Endre**.

III. Idegen házakból származott királyok.

17. §. Venczel. Ottó. Róbert Károly.

Kihalván Árpádnak királyi családja.
 Szép Magyarországra három rokon vágya:
 Venczel, bajor Ottó, s Róbert Károly, a ki
 A többiek felett diadalt viva ki.
 Károlyt a duszgazdag Csák Máté gyűlölte,
 Mert egész udvara idegen színt ölte.
 De Rozgonynál Máté elveszté csatáját,
 S Károly megtartotta hazánk koronáját.
 A megzavart kormányt Károly rendbeszedte,
 A papot és nemest adó alá vette,
 Családoknak cimert adott, pénzt veretett,
 Bölcsen eltörlé az Isten ítéletét,
 A mely mesterséggel hamis birák éltek,
 Mert nincsen olyan test, melyet tűz nem éget.
 Örök foltja maradt Károly emlékének,
 Bűnös kiirtása a Zács nemzetségnek.
 Havasalföldre is méltatlanul támadt,
 Meg is adta árát méltatlanságának,
 Egy lábíg levágta sergét az oláh nép,
 Dezső hős menté meg éltén királyáét.

A ki méltatlanul bántalmaz másokat,
 S halálra üldözi az ártatlanokat,
 Azt Isten és ember méltán elítéli,
 Isten büntetése mindenkor eléri.

Az Árpádház kihalása után hárman vetélkedtek a magyar királyiszek felett, u. m. cseh Venczel, bajor Ottó és nápolyi Róbert Károly, kik mindhárman az Árpádházzal leányágon rokonok voltak. Mindhárom királylyá koronáztatott, de végre is tiz évi viszálykodás után Róbert Károly ismertetett el királynak, a mikor, már most negyedizben újra megkoronáztatott.

De a béke még ekkor sem állott helyre. Ugyanis Csák Máté trencsenyi gróf, ki felső Magyarország nagy részét birta, nem ismerte el Károlyt királynak; a főpapok és a király jószágait elfoglalta, pusztította, a népet adóztatta, pénzt veretett, nádort, kincstartót nevezett, szóval egész királyilag élt. Legyőzte ugyan őt Károly Rozgony mellett 1312-ben, de csak Máté halála után juthatott az ország békés birtokába (1318).

Károly rendszerető, okos és munkás fejedelem volt. A földművelést előmozdította, a bányákat szorgalmasan műveltette, jobb pénzt veretett aranyból és ezüsből, mely forintnak neveztetett. De legnagyobb érdeme az, hogy az istenítéletet eltörölte, és rendes törvénykezést hozott be. E babonás szokás abban állott, hogy a bírák a perlekedő feleket tüzesvas és forró víz próbára ítélték. Látni való, hogy itt az ártatlanság csak a bírák ítéletétől függött, s a gazdag, ha a tisztviselőket megvesztegette, bűnös létére is ártatlannak ítéltetett.

Károly ezen érdemeit nagyon elhomályosítja azon kegyetlenség, melylyel a Zács nemzetséget kiirtotta. Ugyanis a királyné egy rokona Zács nevű főúr leányával illetlenül bánt. Az apa e miatt dühös haragra

lobbanván, karddal rohant a királyi családra, a király karját megsebesítette, a királynénak pedig négy ujját levágta. És bár a gyilkos az udvari szolgák által rögtön megöletett, mégis a király a bűnösnek nemcsak ártatlan gyermekeit, hanem rokonait is kegyetlenül kivégeztette vagy száműzette. Méltán nevezik tehát Károlyt kegyetlennek, mert nincs nagyobb igazságtalanság, mint egy ember bűneért az ártatlanokat büntetni.

Kevéssel ezután az oláhokat támadta meg a király minden igaz ok nélkül. De ez igazságtalanságának is megadta az árát; mert az oláhok magas hegyek közé csalván a király seregét, azt kövekkel agyonverték. A király maga is csak úgy menekült meg, hogy egy Szécsi Dezső nevű nemes ifju ruhát váltott vele, míg az oláhok az ifjura rohantak, és őt megölték, addig a király futás által megmenekült.

Károly Visegrádon pompás palotát építtetett s azt lakhelyül választotta. Udvarában sokszor tartott lovagjátékokat, mely alkalommal számos kül- és bel-földi lovag látogatta meg a fényes Visegrádot. Meghalt 1342-ben. Két fia maradt, Lajos és Endre, kik közül az első magyar, a második nápolyi királylyá lett.

Jegyzet. Vencel IV Béla szép unokája volt Kunigunda nevű leányától. Ottó szintén IV. Béla unokája volt Erzsébet leányától. Róbert Károly unokája volt V. Istvánnak Mária nevű leányától, ki Martell Károly siciliai király nője volt. Károly verette hazánkban az első aranypénzt, mely, mivel a florenci aranyokkal egyenlő értékű volt, florintnak vagy magyarosabban forintnak neveztetett.

18. §. I. vagy Nagy Lajos (1342—1382).

Lajos országunkat nagy fényre emelte,
 Ezért a n a g y nevet méltán érdemelte,
 Nagy volt ő mint király, mint ember még nagyobb,
 Tetteiben máig dicsőséggel ragyog.
 A szerbet és oláht rendre tanította,
 Boszniát és Moldvát visszahódította,
 Nápoly kétszer látta győzelmes zászlóját,
 Velence meghozta évenként adóját.
 Bolgár s Lengyelország uralta hatalmát,
 Három tenger mosta széles birodalmát.
 A tudományokat ápolta, kedvelte,
 A népnek atyja volt, az ipart emelte.
 Ha hazánknek sok ily királya lett volna,
 Dicsőségünkről a világ ma is szólna.

I. Lajos országunk egyik legnagyobb fejedelme volt. Akár hadi dicsőségét, akár kormányzói bölcsességét tekintsük, bátran mondhatjuk, hogy nála nagyobb fejedelem nem ült azon korban egy királyiszekben sem. Magyarország ő alatta volt legnagyobb kiterjedésű, úgyhogy három tenger vetett határt birodalmának.

Uralkodása kezdetén az adó miatt zavargó szászokat és horvátokat csendesítette le, az oláhok pedig önként elismerték főhatalmát.

Ezután több évig testvéröccse Endre szomorú sorsával volt elfoglalva. Endrének ugyanis a nápolyi királyság jutott osztályrészül. De mielőtt megkoronáztatott volna, roszerkölesű neje Johanna őt meg-

gyilkoltatta. A gonosz asszony maga készíté a sinórt, melylyel férjét megfojtották. Lajos két ízben vezetett e miatt hadat Nápolyba. Első ízben Nápolyt meghódította, Endre gyilkosait kivégeztette, s az országot Laczfí István kormányzóra bizta. Másodizben újra meghódította az országot, de minthogy a pápa a bűnös Johannát ártatlannak nyilvánította, odahagyta Nápolyt, a gonosz asszony megbüntetését Isten ítélétere bizván, kit később Durazzói Károly csakugyan megfolytatott. A bűnt elébb utóbb utóléri a méltó büntetés,

Haza jövéen Lajos király Olaszországból, Moldvát, Boszniát és Oláhországot hódította meg. Majd Dalmátországot vette el a Velenceiektől és Galliciát csatolta birodalmához. Végre lengyel királylyá koronáztatott, a mikor birodalma az adriai tengertől a keleti és fekete tengerekig terjedt, s elsőségét egész Európa elismerte.

Lajos a mily nagy hadvezér, épenoly bölcs kormányzó is volt. Az ipart, kereskedést előmozdította, az igazságot szigoruan kiszolgáltatta, a hanyag tisztviselőket megbüntette. Sőt a tudományokról sem felejtkezett meg. Pécsen főiskolát alapított, s azt gazdagon felszereltette. Mindezen jeles tettei miatt méltán megérdemlette a nagy melléknevet, melylyel őt őseink megtisztelték. Székhelyét Visegrádról Budára tette át, mely ezen időben egész Európában legfényesebb királyi lakhely volt. Meghalt 1382-ben. Két leányt hagyott maga után, Máriát és Hedviget, kik közül az első Magyarországot, a második Lengyelországot örökölte.

Jegyzet. Lajos király mily nemes szívű emberbarát volt, e következő esemény nyilván mutatja: Midőn Nápolyban táborozott, egy apródját bizonyos folyó megvizsgálására küldé, ha átgázolható-e az? Az ifju rögtön a folyóba ugrott, de a haboktól elsodortatott. A király, bár nehéz páncélt viselt, lovával rögtön a vízbe ugrott s az ifjut saját élete veszélyeztetésével megmenté.

19. §. Mária és Kis Károly (1382—1395).

Máriát a magyar a trónra emelte,
De a horvát a nő királyt nem kedvelte,
Kis Károlyt hívták meg a királyi székre,
A magyar koronát feltették fejére.
De őt Forgács s Gara csellel kivégezték,
S Máriát a trónba újra behelyezték.
A horvátok csak a boszuórát várták,
Máriát elfogván Novigrádba zárták.
Erzsébet királynő Forgács és Garával
Az orgyilkosságért lakoltak halállal,
A gonosz tetteket Isten megítéli.
A bünt a büntetés mindenkor eléri.

Lajos király halála után a főurak Máriát azonnal megkoronázták és Zsigmond brandenburgi gróffal összeházasíták. De a horvátok nem fogadták el a nőuralkodót, hanem Károly nápolyi királynak ajánlották a koronát. Károly az országba jövéen, magát királylyá koronáztatta. A koronázás a székesfehérvári templomban történt, hol Erzsébet Lajos özvegye és Mária is megjelentek. És midőn a királynők a templomban

Lajos sirjára burulva keservesen sirnának, oly részvét támadt a nép szívében irántok, hogy midőn az érsek ősi szokás szerint kérdezé: akarnák-e Károlyt királynak? senki sem felelt, csak tompa zugás hallatszott a templomban.

A koronázás után Károly a királynőkkel együtt Budára ment, hol Erzsébet két fő emberrel, Gara Miklós és Forgács Balázsszal összeesküdt a király élete ellen, s elvégezték, hogy őt megöljék. Erzsébet tehát egy estve magához hivatá Károlyt, oly szín alatt, mintha vele fontos levelet akarna közölni. És míg a király a levelet olvasná, ez alatt Forgács a ruhája alá rejtett karddal úgy vágott a Károly fejére, hogy az néhány nap múlva sebében meghalt.

De a gyilkosokat is csakhamar utólérte az igazságos büntetés. Ugyanis Károly hívei Horvátországban új hadat gyűjtöttek Károly halálának megboszulására. A lázadás lecsilapítására Erzsébet és Mária, Garával és Forgácssal Horvátországba mentek. De a lázadók készen várva őket, Diakovárnál megtámadták, Garát és Forgácsot megölték, a királynőket pedig fogságba zárták, hol Erzsébet néhány nappal utóbb megfojtatott. Így bünteti meg Isten az álnokságot.

Zsigmond e borzasztó hírt meghallván, Magyarországra jött, hol magát királylyá koronáztatta. A koronázás után azonnal nője kiszabadítására sietett Horvátországba, hol a pártosok seregét megvervén, annak főnökét Horváti Jánost felnégyeltette, a királynőt pedig megszabadította. De a béke ekkor sem állott helyre, mert Mária királynő kevéssel utóbb (1395) meghalván, ez eset új alkalom lett a lázongásra.

20. §. Zsigmond és Albert (1387—1439).

Zsigmond félszázados hosszú királysága,
Áldást nem árasztott a magyar hazára.

Mert ingatag, pazar és önkényes vala,
Sok jó magyar honfi vérzett el általa.

A dacos Horvátit lófarkán hordatta,
Kontot társaival mind lenyakasztatta,
A tudós Husz János lángoló máglyája,
Hitszegését máig kiáltja reája.

Végre önkénvének meg is adta árát,
A magyarok fogva Visegrádba zárák,
Honnan kiszabadult kevés idő múlva,
De könnyelművé és pazarrá lön ujra.
Az ország több részét gyáván elvesztette,

Szepes megyét pedig zálogba vetette,
Az ingatag jellem sok rossz tette vezet,
Az ilyen emberben bizni sohsem lehet.

Zsigmond elegendő műveltséggel és erélylyel birt, de könnyelműsége, pazarlása, szószegése és önkényes tettei által sokszor bajba keverte ugy magát mint az országot. Ötven évi hosszú uralkodása folytonos nyugtalanságok közt folyt le. Legelsőbbben a nápolyi párt támadt fel ellene, mely párt Kis Károly fiát Lászlót hívta meg a trónra. De Zsigmond egy vezére Vajda fia György az ellenpárt főnökét Hédervári Kont Istvánt arulás által elfogván, Zsigmond ezt 32 társával együtt Budán lenyakasztatta. Ez alkalommal történt, hogy Kontnak Csóka nevű fegyvernőke, midőn ura halála felett keservesen sirna,

a király őt megszánta, s szolgálatába akarta fogadni; de ő elkeseredve így válaszolt: „Én neked cseh disznó soha nem szolgálok“ a miért ő is rögtön kivégeztetett.

E kegyetlenség miatt nagy zúgolódás támadt az egész országban. Zsigmond, hogy az elégületlenek figyelmét másfelé vonja, a törököt támadta meg. De Nikápolynál egy véres ütközetben annyira megveretett, hogy maga is csak életveszéllyel menekülhetett Konstantinápolyba.

Távolléte alatt ellenségei holt hírét költvén, ismét meghívták nápolyi Lászlót a királyi székre, és Zágrábban megkoronázták. De Zsigmond hazajövéen újra leverte ellenségeit s főnökeit lefejeztette. Ekkor már saját hivei is megsokalták kegyetlenségét. Ez okból összeesküdvén ellene elfogták, és Siklóson fogságba zárták. De nem tudván megegyezni, kit válasszanak helyette királynak, 18 heti fogság után újra szabadon bocsátották.

Zsigmond ezentul törvényesebben kormányozott, országgyűléseket tartott, hol a főurak hatalmaskodása ellen kemény törvények hozattak, az igazság szolgáltatás jobb lábra állíttatott, a parasztok szabad költözködési jogot nyertek, s a haza védelmezésére nézve hasznos intézkedések tétettek.

Majd 1410-ben német császárrá választatott, a mikor a keresztyén egyházban levő szakadás megszüntetése véget nagy gyűlést tartott Konstancban. De itt adott szava ellenére a tudós Husz Jánost megégettetni engedvén, ez által a husziták hadát idézte elő, kik egész uralkodása alatt háborgatták Cseh- és Magyarországot.

Emlékezetes uralkodása arról is, hogy a cigányok ő alatta jöttek be országunkba. Meghalt 1437-ben s Nagyváradon temettetett el. Hosszu uralkodása után is jó emléket nem hagyott maga után, részint gyakori önkényes tettei miatt, részint azért, mert a magyar birodalomból Moldva-, Oláh-, Dalmát és Halics országokat elvesztette, a szepesi városokat pedig a lengyel királynak elzálogosította. Halála után a magyarok egyetlen leányának Erzsébetnek férjét, osztrák Albertet választották királylyá.

Albert uralkodása csak két évig tartott. De nevezetessé teszi királyságát a budai országgyűlés (1438), hol a nemzet Zsigmond példáján okulva törvénybe ígtatta: hogy a magyar király Magyarországon lakjék, a nádor az országgyűlés által választásuk, s az idegenek hazánkban semmi hivatalt ne viselhessenek. Következő évben a török ellen vezetett Albert hadat. De a seregben kiütött ragályos betegség miatt kénytelen volt visszatérni Budára, s midőn innen Bécsbe szándékoznék, utközben Neszmélyen meghalt (1439).

21. §. I. Ulászló (1440 — 1444).

A lengyel Ulászló és német Erzsébet
Versengtek egymással a korona végett,
Lánggra gyuladt ismét a belviszály átka,
A testvérhazafi egymást ölte, vágta.
S mig e pártoskodás magas fokra hágott,
A törökök szerte dúlák az országot.

E veszély közt adta Isten a hazának
Hős Hunyady Jánost, védő angyalának.
Kinél nagyobb fia nem volt nemzetünknek.
Sem buzgóbb védője keresztyén hitünknek,
Mint romboló villám rohant a csatába,
Neve rettegést szült az ellen sorába.
A törököt számos csatában megverte,
S tiz évi békére rákényszerítette.
De Ulászló király esküjét megszegte,
A miért Várnánál életét vesztette.

Nagy bűn a hitszegés Isten — ember előtt,
Méltán büntette hát Isten a hitszegőt.

Albert halála után Ulászló lengyel király választatott magyar királylyá, azon kinézésből, hogy a két ország egyesült erővel a hatalmas töröknek annál inkább megfelelhethet. Azonban míg a magyar követek az új király meghívására Lengyelországban jártak, azalatt az özvegy királynő Erzsébet fiat szült, Lászlót, kit Székesfehérváron azonnal királylyá koronáztatván, a csecsemőt a koronával együtt Bécsbe vitte s Fridrik nagybátyja védelmébe ajánlotta. Ezalatt Ulászló is megérkezett és Székesfehérváron egy más koronával megkoronáztatott. Ekkép az ország két pártra szakadt, melyek egymás birtokait kiméletlenül rabolták, pusztították.

Míg a pártoskodás ekkép dult a hazában, ezalatt a török mind sűrűbben kezdé háborgatni az ország széleit. De Isten ott segít, hol a veszély legnagyobb. Ekkor támasztá Hunyady Jánost védelmül a hazának és keresztyénségnek, ostorául az ellenségnek.

Hunyady János egyike a legnagyobb hősöknek, kiket a világ felmutathat. Eredetét homály fedi. Leghihetőbb hogy erdélyi szegény magyar nemes családból származott, mert csak magyar lehetett képes a magyar hazát úgy szeretni, mint ő. Ifju korábak hadi pályára lépven, korán kitüntette magát a török elleni háborukban. Majd hősi vitézsége s nemes jelleme által csakhamar erdélyi vajdává neveztetett. Ekkor történt, hogy egy Mezetbég nevű török vezér nagy sereggel betört Erdélybe, s legbátrabb vitézeinek Hunyady lovát és fegyverzetét lefestvén, magparancsolta, hogy őt élve vagy halva kézre kerítsék. E hirt egy kém besugta a magyaroknak. Ezek Hunyady életét féltvén, egy magyar főúr Kemény Simon addig ösztönözte a hőst, míg vele fegyvert nem cserélt. A csata kezdetén a nemeslelkű Kemény Simon a török lovasságtól megtámadtatva heves viadal után elesett. De ezalatt Hunyadi más oldalról oly tüzesen rohanta meg az ellenséget, hogy a török futásnak eredt, maga Mezetbég is fiával együtt a csataterén maradt.

Nem sokkal ezután 80,000 főnyi haddal akart betörni a török ismét országunkba. Hunyady a Vaskapunál várta csupán 15,000-nyi elszánt népével, és úgy megverte ismét a roppant sereget, hogy ezek egész táborukat a magyarok zsákmányául hagyva, elfutottak. Ezután a Dunán átkelve öt csatában győzte le egymásután a törököket, úgy hogy végre Murád szultán megrettenve békét kért, mely megkötötett Szegeden tíz évre, s a békekötést mindkét fél szent könyvére tett esküjével erősítette meg.

De alig távoztak el a török követek, azonnal jöttek a keresztyén fejedelmek követei, kik segítség ígéretével rávették az ingatag királyt, hogy folytassa a szerencsésen kezdett háborút s verje ki a törököt Európából. Julián bibornok pápai követ pedig feloldozta őt esküje alól, azt állítván, hogy a hitetleneknek tett esküt nem kell megtartani. A király tehát és Hunyady 1444-ben csupán 20 ezer főnyi sereggel elindultak a törökök ellen. Várnánál várta őket Murád szultán százezer főnyi hadával. Hunyady bölcsen intézte el a csatát, mindenkinek helyét kijelölte, a királyt pedig megkérte, hogy ne mozduljon ki helyéből, míg általa fel nem szólittatik. Ekkor oly erővel rohanta meg az ellenséget, hogy Murád szultán már futni készült, a midőn a király elhagyta helyét s az ellenségre rohant; de csakhamar körülvétetvén a törökök által megöletett, s levágott feje lándsára szurva a táborban körülhurcoltatott, ily szavakkal: „így bünteti Isten a hitszegőt.“ A király elestén annyira megrémültek a magyarok, hogy Hunyady nem birta őket többé a futástól visszatartani. A magyarok közzül számosan estek el, köztük Julián bibornok, több püspök, kik hitszegésökért méltán lakoltak. Hunyady a harcból szerencsésen megmenekült és sok bolyongás után visszatért a hazába. Ulászló sirirata ez volt.

Róma nagy kárt vallott Canné városánál,
Én pedig éltemet vesztettem Várnánál.
Halandók! ez legyen rettentő példátok,
Hogy a kötött frigyot ti fel ne bontsátok.
Hitszegővé lettem a papok szavára,
Melyért véres átok szálla a hazára.

22. §. Hunyady János kormányzósága és V. László királysága (1444 — 1457).

Ulászló elesvén, a nemzet helyette
 Királyi székébe német Lászlót tette,
 Ki még gyermek lévén, a haza kormányát
 A nemzet nagyjai Hunyadra ruházák.
 Soha nem bizhatták volna jobb kezekre,
 Hiven örködött ő a kül s belügyekre.
 Cilleyt és Garát kik ármánykodtak rá,
 Bölcs mérsékletével korlátok közt tartá.
 A csehek rablását megakadályozta,
 A királyt Fridriktől haddal visszahozta.
 A Rigó mezején ugyan csatát veszte,
 De Nándorfehérvár régi története
 Örökre hirdeti a tar veszteségét,
 Hunyady s Kapisztrán hősi dicsőségét.
 E dicső tett után a hős sirba szállott,
 Sirjánál a nemzet mély fájdalma állott.
 S míg a haza földén egy magyar szív érez,
 Abban az első hely a Hunyadyé lesz.

A várnai szerencsétlen csata után a magyarok
 a már megkoronázott Lászlót, Albert fiát választották
 királylyá, de mivel őt Fridrik császár kiadni nem
 akarta, Hunyady János tétetett az ország kormány-
 zójává. Hunyady az ország belsejében levő zavargá-
 sokat lecsendesítvén, azonnal a török ellen indult,
 hogy a várnai veszteséget megboszulja. De mivel sok
 irigyei voltak a főurak között, csak 24,000 főből

álló sereget tudott összeállítani. E csekély sereggel Szerbiába ment s a Rigómezőn találkozott Murád szultán hatszorta nagyobb seregével, (1448) hol három napi viaskodása után az oláhok árulása miatt elvesztette ugyan a csatát, de oly kárt tett a török seregben, hogy a csata után Murád szultán így kiáltott fel: „ily győzedelmet csak ellenségemnek kívánok.“

Hunyady a csatából menekülván, az ismeretlen vidéken két rablóval találkozott, kik őt kifosztották. De midőn azok a nyakán függő arany kereszt felett ököltre keltek, Hunyady egyik rabló kardját hüvelyéből kirántotta, s azzal egyiket levágta, a másikat pedig megszalasztotta. De ekkor sem menekülhetett a veszélyből. Egy kalauz, kivel magát Nándorfehérvárra akarta vezettetni, Szendrőbe vezette őt ellenségéhez Brankovicshez, ki fogságba tétette, melyből csak a következő évben szabadult ki.

Hazajövéen Hunyady, a cseh rablókat zabolázta meg, kik a felvidéket pusztították. Ezután Fridrik császár ellen indult, s őt a király kiadására kényszerítvén, Lászlót a pozsonyi országgyűlésre hozta, a hol kormányzói méltóságát letévén, besztercei örökös gróffá neveztetett.

V. László szép lelki és testi tehetségekkel volt a természettől megáldva, de nagybátyja a gonosz Cilley Ulrik, már serdülő korában szeszés italok és mulatságok által annyira elrontotta, hogy képtelen lett minden komolyabb foglalkozásra. E gonosz ember Hunyadinak halálos ellensége volt, mert a gonosz mindig gyűlöli az igaz embert. Sokszor akarta őt megbuktatni, s midőn ez nem sikerült, élete után

leselkedett. De az isteni gondviselés megmentette a hős becses életét, melyre sohasem volt a hazának nagyobb szüksége, mint épen ezen időben.

Ugyanis II. Mohamed Konstantinápolyt bevévén Magyarország meghódítására indult, azt mondván: „valamint egy isten van az égben, úgy a földön is egy uralkodónak kell lenni.“ A szultán már Nándorfehérvár alá érkezett, s azt ostrom alá vette. E vész-hirre Hunyady ismét országkapitányává neveztetett, s keresztes háboru hirdettetett. Hunyady 20,000 bajnokot szedett össze többnyire saját pénzén, egy Kapistrán nevű buzgó szerzetes pedig mintegy hatvanezer kaszával fegyverzett kereszttest, s ezekkel megindultak az ellenség ellen. Szilágyi Mibály a vár kapitánya a hosszú ostrom alatt már csüggedni kezdett. Egy török már a vár falára is felhágott, s zászlót akart arra kitűzni, midőn egy derék magyar Dugovics Titusz megpillantván a törököt, vele ököltre kelt; de midőn látta, hogy le nem győzheti, átkarolta azt, s magával együtt a mélységbe rántotta. Ekkor jelent meg Hunyady és Kapisztrán a vár alatt, kik az ellenséget megtámadván annyira megverték, hogy a török 50,000 embert elvesztve, futásnak eredt, maga a dicsekedő szultán is sebet kapott, s az egész tábor a magyarok zsákmányává lett (1456).

Ekkép mentette meg Hunyady és a magyar nemzet a keresztyén világot a pogány törököktől. Kőfalként állott ezután is a magyar nép kelet és nyugot között. küzdve folytonosan a durva törökkel; mely küzdelemben habár később ereje megtöretett is, de azt bátran elmondhatjuk, hogy becsületét hiven megőrizte.

De e győzelem után a nagy hős a táborban ki-
 ütött ragályos betegséget megkapván, meghalt életé-
 nek 56-ik évében, két hozzá méltó fiut, Lászlót és
 Mátyást hagyván maga után. Nagyobb embere, ra-
 gyobb hőse, tisztább jellemű polgára sohasem volt a
 magyarnak. Mondják, hogy Mohamed hírét vévén ha-
 lálának ezt mondá: „Valóban benne a föld legritkább
 emberét vesztette el.“

Hunyady halálán az egész haza szomorkodott,
 csak a gonosz Cilley örült, s azt mondá, hogy addig
 meg nem nyugszik, míg az egész ebfajt, t. i. a Hu-
 nyady családot ki nem irtja; egyszersmind ipájának
 Brankovicsnak egy levelében azt írta, hogy rövid időn
 oly két labdát küld neki, a milyennel még egy szerb
 fejedelem sem mulatta magát t. i. a két Hunyady
 fejét. De szerencsére e levél elfogatott és Hunyady
 Lászlóhoz vitetett. Midőn tehát a király és Cilley
 gonosz tervök végrehajtása végett Nándorfehérvárra
 mentek, Hunyady László szemére vetette Cilleynek
 gonoszságát. Cilley e miatt dühbe jöven kardot rán-
 tott, s László fejéhez vágott, László gyűrűjével
 felfogta a csapást s a zajra barátai berohanván, Cil-
 leyt összevagdalták. A király megtudván az eseményt,
 kegyelmet ígért Lászlónak s esküvel fogadta, hogy
 Cilley halálát soha meg nem boszulja, mely ígéletben
 bizva László és Mátyás, a királyt Budára kísérték.

De a király megszegte esküjét. Mihelyt Budára
 ért, Lászlót elfogatta és lefejeztette, Mátyást pedig
 őrizet alá tétette. E borzasztó tett miatt az egész
 ország felzudult a király ellen, ki megrettenvén Prá-
 gába futott, Mátyást fogolyként vivén magával. De

Isten büntetése mindenütt utoléri az esküszegőt. A király egy év múlva ugyanazon napon, melyen Lászlónak kegyelmet esküdött, nagy kinok között Prágában meghalt.

23. §. Mátyás uralkodása (1458—1490).

Mátyás volt a magyar legkedvesb királya,
 Kiról sokat regél máig krónikája.
 Fogságból emelte a nemzet trónjára,
 Irigy ellenei nagy bosszuságára.
 Kormányzóul mellé Szilágyi tétetett,
 De ő nem tűrhetett föbbet maga felett.
 A hű öreg rokont Világosba zárta,
 De e heves tettét később nagyon bánta.
 Gara és Ujlaky pártos hiveikkel
 Fölkeltek ellene a német Fridrikkel,
 De az ifju király bátran kardra kéle,
 S azok jobbnak látták kibékülni véle.
 A rabló csebeket mind kipusztította,
 Kikből a fekete seregét állította,
 Hütlenül elvette Morvát Podjebrádtól,
 A miért elesett a cseh koronától.
 Ősi birtokából Fridriket elűzte,
 Bécs falára hazánk lobogóját tűzte.
 A hütlen törökkel több ízben csatázott,
 Szabács, Kenyérmező ozman vértől ázott.
 Hol a hős Bátori s Kinizsi szereztek
 Örök dicsőséget a magyar nemzetnek.
 A tudományokat szerette, ápolta,

A nagy tudósokat udvarába vonta.
 Oly könyvtárt állított Budán drága áron,
 Melynek párja nem volt ekkor a világon.
 S ha idegen látta palotája fényét,
 Bámulva csodálta hazánk dicsőségét.
 Meghalt ezer négyszáz kilencvenben Bécsben,
 De emléke máig él a nép szívében.
 E példabeszédet tudja egész világ:
 Meghalt Mátyás király, oda az igazság.

László halála után a magyar főurak Budán gyűltek össze királyválasztás végett, az alsóbb nemesség pedig Pesten és a Rákoson gyűlt össze. Szilágyi Mihály, Mátyás nagybátyja, ki ekkor ország kapitánya volt, 20 ezer főnyi sereggel jelent meg a gyűlésen oly szándékkal, hogy Hunyady Mátyást emelteti a királyi székbe. De a Hunyadyház ellenségei hallani sem akartak a gyermek királyról, hanem Fridrik császárhoz kezdetek hajolni. Sokáig folyt a vitatkozás, míg végre a katonaság és nép meguntván a téli hidegben a várakozást, Mátyást egy szívvel királynak kiáltották, s minthogy még Mátyás csak 15 éves volt, mellé Szilágyi öt évre kormányzóul adatott. Ezután követek küldettek Mátyásért Prágába Podiebrádkhoz, kitől hatvanezer aranyon kiváltatván, nagy pompával Budára hozatott, s ugyanekkor Podiebrád leánya Katalin Mátyásnak eljegyeztetett.

Mátyás a magyar nemzetnek legnagyobb és legkedvesebb királya volt. A nemzet véréből való vér mint az Árpád házból való királyok, úgy szerette hazáját és nemzetét mint amazok, de azokat hadivi-

tézsege, tudományossága s igazságszeretete által felültulta. Az országot 31 évi uralkodása alatt belől fényre, virágzásra, kívül dicsőségre emelte.

Azonban számos kül és belellességgel kelle megküzdenie, míg magát a királyi székből megerősithette. Legelsőbben öreg nagybátyjával Szilágyival gyült meg a baja; majd ellenségei Fridrik császárt hívták meg a királyi székre, és megis koronázták; továbbá Giskra a cseh rablók főnöke a felvidéket, a török az alvidéket háborgatta. De Mátyás mind ezen bajokat részint szelidséggel, részint erőhatalommal legyőzte. Nagybátyját Világoson fogságba tétette. de később e hibás tettét megbánva, kibékült a tisztaszivű öreggel, ki nem sokkal ezután a török által elfogatván lefejeztetett. Fridrik pártosaival Gara- és Ujlakival Körmenáél kétes csatát vívott ugyan, de később szelidséggel ezeket is kiengesztelte, a mikor Fridrik a koronát 60,000 aranyért visszaadta. Giskrát rabló váraiból kiverte, és zsoldjába fogadta. A törököt Boszniában megverte, s e tartományt az országhoz kapcsolta. Ekkép hatalmát minden oldalról megerősítván. magát Budán nagy ünnepélylyel megkoronáztatta, (1464).

Mátyás ezután az országban eláradt rendetlenségek meggátlására országgyűléseket tartott, hol a féktelen főurak ellen szigorú törvények hozattak, a kincstár jövedelme gyarapítására új adónemek hozattak be. Ekkor állította Mátyás az ugynevezett fekete sereget, mely ezentúl állandó hadserege vala az országnak, s vitézségével nagy hirre tett szert.

A csehek királya ez időben Podiebrád György

volt, egy vitéz és felvilágosult fejedelem, a husziták nagy pártolója. Mátyás a pápa ösztönzésére minden igaz ok nélkül haddal támadta meg őt. De ez igazságtalan háborúból nemcsak semmi hasznót nem nyert, hanem Magyarországot is majdnem elvesztette.

E közben a török mind sűrűbben háborgatta a határszéleket becsapásaival; 1479-ben pedig nagy sereggel betört Erdélybe, rabolva, dulva, égetve. Báthori István erdélyi vajda nem bizván saját erejében, Kinizsi Pál temesi főispánt szőlította fel segedelemre. Ez a Kinizsi Pál Abauj megye Kinizs nevű falujában született. Eleinte molnár legény volt, s oly rendkívüli erővel birt, hogy egy malomkövet félkezével felbirt emelni. Később katonává lévén, rendkívüli ereje s bátorsága által csakhamar rettenetessé tette magát a török előtt. Mátyás király felismerén éles eszét s bátorságát, temesi főispánná nevezte s a határszélek védelmét reá bízta. Sohasem bizhatta volna jobb kezekre. Kinizsi vevén a Báthori felszólítását, rögtön elindult seregével segélyére. De míg ő megérkezett volna, ezalatt a török Báthorit megtámadta. Két óráig folyt a csata nagy tüzzel, Báthori alól már két lovat kilőttek, maga is hat sebbel fedve a földre rogyott, s a legbátrabbak is már futásról kezdettek gondolkozni. E pillanatban vágdat elő Kinizsi seregével, mindkét kezében egy egy kardot tartva, hatalmas hangon kiáltja: „Hol vagy Báthori?“ „Itt vagyok, szólít a roskadó hős, végezd be a munkát, melyet én megkezdettem.“ Kinizsi ekkor vitézeivel az ellenségre rohant, s iszonyu öldöklés

után a török futásban keresett menedéket. Harmincezer török s nyolcezer magyar feküdt a csatatéren. A győzelem után iszonyu halotti tor következett. A magyarok török holt testekből készítettek asztalokat s azokon költék el vacsorájokat. A lakoma után a harci tárogatókból megzendült az édes nemzeti dal, s a vitézek táncra kerekedtek. A közöröm Kinizsit is magával ragadta, ki vad kedvében három török holttestet ragadott fel, kettőt két kezébe, egyet fogai közé, úgy járta el a hadi táncot. Báthori az elesett magyarok sirja felett utóbb kápolnát építtetett, melynek romjai mai napig emlékeztetik az utast ama nevezetes győzelemre.

Több ízben folytatott háborút Mátyás Fridrik német császárral is, ki a nagy király dicsőségét irigyelvén a határszéleket többször pusztította. Mátyás mindannyiszor legyőzte őt, végre minden birtokát Béccsel együtt tőle elfoglalta és haláláig birta.

Meghalt a nagy király 1490-ben, Virágvasárnapján, 47 éves korában. Eltemettetett Székesfehérváron. Vallásos, nyíltszívű és igazságot szerető fejedelem volt. Keveset beszélt, de annál többet cselekedett. Szavát soha meg nem szegte, a mit megígért azt hiven megtartotta. A törvényrontókat szigoruan büntette, az igazságot részrehajlatlanul kiszolgáltatta. A köznépnek valóságos atyja volt. Hogy annak bajaival, szükségeivel megismerkedjék, álruhába járta be többször az országot, s jaj volt azon tisztviselőnek, kit hűtlennek talált. Katonái bálványozták. A fekete sereg előtt, midőn ő maga élükön állott, nem állhatt meg az ellenség. Házi körében igen egyszerűen

élt, de az idegenek előtt rendesen fényben és pompában jelent meg. A tudományoknak nagy pártolója volt. Pozsonyban főiskolát, Budán fényes könyvtárt állított, melyhez hasonló nem volt akkor Európában. Ugyanitt egy könyvnyomdát is állított, mely legelső volt a hazában. Sirját könyzapporral öntözte a kesergő nép, s örök emléket állított neki ez egyszerű közmondásban: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság.“

24. §. II. Ulászló uralkodása (1490—1516).

Második Ulászló gyáva kormányzása
 Számptalan veszélynek leve kutforrása.
 A virágzó ország fénye lehanyatlott,
 Zavar, fejtelenség benne lábra kapott.
 A nagy Mátyás király gyáva utódának
 Enni sem volt elég, mint a rosz gazdának.
 Mig a főnemesnek arany volt ruhája,
 A szegény királynak nem volt jó csizmája.
 A fekete sereg rablott zsoldból éle,
 Kinizsinek kellett elbánnia véle.
 Ezalatt a török az ország széleken
 Szabadon pusztított s betört több helyeken.
 Erre az oktalan Bakacs Tamás érsek
 Keresztháborura hívja fel a népet.
 Gyül a pór zászlója alá Dózsa Györgynek,
 Kik a török helyett uraikra törnek.
 Dulnak és rabolnak, gyilkolják a főket,
 De végre Zápolya szélyel verte őket,

Dózsát kivégezte kegyetlen halállal,
A pórok lakoltak örök szolgasággal.

E korban a törvényt Verbőczy megirta,
De a bünt fékezni a törvény sem birta!

Mátyás halálával az ország nagysága és dicsősége rögtön lehanyatlott. A főurak, kik megunták Mátyás erős kormányzását, oly királyt ohajtottak az országnak, ki alatt kényők kedvök szerint élhessenek. Elmellőzvéen tehát a vitéz Korvin Jánost és Albert lengyel herceget, a gyáva Ulászló cseh királyt választották meg királynak.

II. Ulászló tehetetlen, gyáva és lomha fejedelem volt. Akármit jelentettek nála, mindenre ezt felelte: „dobzse“, mely tót nyelven annyit tesz: jól van, ezért do b z s e L á s z l ó n a k gunyolták. Az ország ügyeivel mitsem gondolt. Alatta a féktelen főurak: Szapolyai, Ujlaki, Bakacs Tamás érsek, Báthori egymással viszázkodtak; mások a népet és alsóbb nemességet sanyargatták, a hűtlen tisztviselők az ország jövedelmét ellopdosták, a korona javakat zálogba hányták. Ekkép lőn, hogy a kevéssel előbb még hatalmas ország a legnagyobb rendetlenségbe és szegénységbe süllyedt. A gazdag Mátyás utóda hitelre hordatott hust asztalára, s volt idő, midőn egy pár csizmáért nem tudott megfizetni. Ellenben a főurak pazar fényt üztek, testőröket tartottak, aranyba öltözködtek, s egymással gyakran egész háborút folytattak. E mellett a fekete sereg zsoldjának elmaradása miatt fellázadt és rabolt; Kinizsinek kellett a pusztító népet szétverni, mely ezután részint idegen feje-

delmek zsoldjába állott, részint rablásai miatt felakasztatott. Szóval az egész ország zavar és rendetlenség volt.

Az ország ily szomorú állapotában a török hadak szabadon pusztítottak az ország határszélein. A király Kinizsit és Korvin Jánost küldé a rakoncátlankodók ellen. Mindkettő visszaverte a rablókat, de e győzelem után a hős Kinizsi a Száva mellett Szent Kelemenben meghalt, s az ország e legnagyobb támaszától is megfosztatott (1494).

A török ezután még sürűbben tette becsapásait az országba. E miatt az októberben Bakacs Tamás esztergomi érsek azon szerencsétlen gondolatra jött, hogy a törökök ellen keresztes háborút hirdetett. A szent háború kihirdettetvén, azonnal nagy számu pór nép gyűlt össze a székely Dózsa György zászlója alá, kit Bakacs fővezérré nevezett. A parasztok és szolgák seregestől hagyták el uraikat, a csavargók és gonosztevők bűnbocsánatot remélve felvették a keresztet. Így mintegy százezernyi csőceselék nép szállott táborba.

A földesurak megrettenvén, hogy földeik műveletlenül maradnak, erőszakkal akarták cselédeiket és jobbágyaikat visszatartani. E miatt a pór nép dühösségbe jöven, saját urai ellen fordította fegyverét, rabolt, gyilkolt, az urak jószágait pusztította. Végre Szapolyai János erdélyi vajda Temesvár mellett szétverte a csőceselék hadat. Dózsát elfogván tüzes vastrónba ültette, tüzeskoronát tétetett fejére s félig sült testét kiéheztetett katonáival megétette. Jó keresztyén ember megborxad az ily iszonyú kegyetlenségen.

Ezen parasztlázadás mintegy hetvenezer ember életébe került az országnak. Még sajnosabb eredménye lett pedig az, hogy a bűnösökért az ártatlanok is lakoltak. Az egész parasztság terhes szolgaság alá vettetett, egyik helységből a másikba való költözés sem engedtetett meg nekik.

Ulászló király idejében élt egy Verbőczy István nevű tudós főúr, ki a magyar törvényeket legelsőbbben összeszedte és írásba tette. Kevéssel ezután a gyáva király meghalt 1516-ban, a legnagyobb zavarban hagyván az országot kiskorú fiára II. Lajosra.

25. §. II. Lajos királysága (1516 — 1526).

Lajos tíz éves volt, midőn trónra lépett.
 Isten óvja gyermek királytól a népet!
 Nagyra nőtt alatta az ország zavara,
 Csordultig telt meg a szenvedés pohara
 A király az ország kincsét pazarolta,
 A főúr a hazát és népet rabolta;
 A törvénynek nem volt semmi tekintélye
 Ment kiki a merre vont a szenvedélye.
 Ekkor jött Szolimán, országunk ostora,
 S a korcs nemzedéknek lőn nagyszerű tora.
 A mohácsi mező magyar vértől ázott,
 Régi dicsőségünk, s hazánk sirba szállott.
 A király befult a Cselepatakába.
 Szabadon dult a tar az árva hazába',
 Így bünteti Isten az olyan nemzetet,

Hol nincs egyetértés és hazaszeretet.
 Mohács! gyászemlékü nemzeti sirverem!
 Vérlepte meződön kövér búza terem;
 De dalát a szántó búsan hangoztatja,
 Mert ekéje magyar hamvát hasogatja.

II. Lajos csak 10 éves volt, midőn atyja halála után a királyi székbe emeltetett. Isten őrizzen meg pedig minden népet a gyermekkirálytól, kivált oly zavargó országban, minő ekkor Magyarország vala.

Ide járult még azon szerencsétlenség is, hogy II. Lajos apai anyai felügyelés nélkül neveltetvén, nevelői által annyira elrontatott, hogy a komoly munkától egészen idegenné lett, csak hivalkodás és mulatságokban lelte örömét. Nem lévén tehát, ki a féktelenkedőket megzabolázza, végtelen zavar és rendetlenség terjedt el az országban. Törvényt ismerni senki nem akart, a hatalmasok a gyengébbeket elnyomták, vagy egymással viszálykodtak, a királyi hivatalnokok a kincstárt kirabolták, tisztviselők a népet fosztogatták. A várakban alig volt katonaság, mert nem volt pénz a miből fizette volna őket a király, ha volt valami a kincstárban, azt a király könnyelműen elfecsérelte; mondják, hogy egy sólyom madárért egykor 40,000 aranyat adott.

Az alsóbb nemesség az ország e szomorú állapotát látva, Verbőczy István vezérlete alatt gyűlést tartott Tolnában, Bácsban és Hatvanban. Verbőczy nádorrá választották s az ország védelmére hasznos intézkedéseket tettek. De nem volt, ki a hozott törvényeket végrehajtsa. A főurak Verbőczyt megbuktatták,

nádori méltóságától megfosztották, s hazaárulónak nyilvánították. Ekkép az alsóbb nemesség jóakaratu törekvése is siker nélkül maradt, s az ország még nagyobb rendetlenségbe sülyedt.

Hazánk szerencsétlenségére a legnagyobb és legvitézebb szultán II. Szolimán épen ekkor lépett a török császári székbe. Ő azonnal követet küldött Magyarországra, azon kívánattal, hogy a király neki évenként adót fizessen. A királyi tanácsosok a követet kémnek tartván, oly oktalanságot követtek el, hogy a követet fogságba vetették. A szultán erre haragra gyuladva, rögtön nagy sereggel indult Magyarország meghódítására, az ország végvárait Szabácsot és Nádorfehérvárt elfoglalta, s a várőrséget felkoncoltatta. E hirre végtelen zavar és rémület lepte meg a viszálgató országot. A király a főurakat, ezek a királyt vádolták. A király véres kardot hordoztatott körül az országban. De a kirendelt helyen alig jelent meg néhány ezer ember. Isten ostora nehezült a nemzetre. A vak is láthatta, hogy ez a király, s ez elfajult nemzedék nem fogja megmenteni a hazát.

Ezalatt Szolimán roppant népével átkelt a Száván, Péterváradot és Eszéket felgyújtatta s Mohács felé közeledett. A király is összeszedvén nagy nehezen mintegy 26 ezer embert, megindult Budáról s a mohácsi mezőn táborba szállott. A fővezérlettel Tomori Pál kalocsai érsek bizatott meg, miután a világiak közül senki sem merte azt felvállalni. Zápolya János erdélyi vajda 15 ezer emberrel, Frangepán Kristóf ötezer emberrel utban voltak, s megüzenték Tomorinak, hogy ne ütközzék meg, míg ők meg nem érkeznek.

De a figyelmetlen köznemesség követelte a harc megkezdését, s kik ellenszegülnek, kardélével fenyegette. Ekkép az oktalán Tomori megkezdette az egyenlőtlen csatát. 1526. augusztus 2-án délután 3 órakor kezdődött a végzetes csata, s két órai harc után az egész magyar sereg leöletett vagy szétszóratott. Hét főpap, ötszáz főnemes, s huszezer közvitéz feküdt a csatatéren a fővezérrel együtt. A király a csatából menekülve, futásnak eredt, de a magáradt Cselepatakon átugratni akarván, lova hátraesett, s a királyt az iszapba temette, hol később holt teste feltaláltatván, Fehérváron eltemettetett. Így bünteti Isten az olyan nemzetet, melynek szivéből az egyetértés és hazaszeretet kihal. A megromlott nemzedéknek ki kellett veszni, hogy egykor még a nemzet egy más nemzedékben feltámadjon.

Szolimán ezután ellenállás nélkül vonult be Budára. Utjában a városokat és helységeket felgyújtatta, s a védtelen lakosokat vagy leölette, vagy rabláncra fűzette. Végre a fővárost Budát is felgyújtatván s kiraboltatván, mintegy százezer fogolylyal és temérdek rablott kincscsel visszatért hazájába.

IV. Habsburg családból származott királyok.

26. §. I. Ferdinánd és Zápolya János (1540—1564).

A gyászos emlékű mohácsi vész után
Két versenytárs küzdött a magyar koronán,
Szapolyai János és habsburg Ferdinánd,
Kik között pártokra szakadt ismét hazánk.
Nem elég volt még a török öldöklése,
A nép ezreinek rabláncra füzése,
Mintha Isten reánk adta volna átkát,
A haza fiai egymást ölték, vágták.
S a keserű pohár, hogy csordultig teljék,
Ferdinánd behozta duló német sergét.
A kinozott népnek szeméből könny fakadt,
Az a csoda, hogy egy magyar ember maradt.

Zápolya nyerte el előbb a koronát,
Őt német sergével kiverte Ferdinánd.
Ezt Szolimán, János védője kiüzte;
S Budavár falára a félholdat tűzte,
Ferdinánd, békére lépven Zápolyával,
Ez megelégedett Erdély birtokával;
De kisded fiának védelmét György barát
Kötést szegve, a gyámszultánnak adta át.
Később Erdélyt ismét a németnek adta,

Ezért hazánkat a török megtámadta ;
 Elfoglalta Erdélyt, Temesvárt megszállta,
 Hol a hős Losonci halálát találta.
 Ekkor Ali basa Drégely alá szállott
 Melynek bástyafalán a hős Szondi állott,
 Ki a sziklafészket soká oltalmazta,
 Végre hazájáért éltét feláldozta.

De a töröknek is megtöretett végre
 Egervár falain gőgös kevélysége.
 Dobó és Mecskei a hős egri néppel
 Visszaverték őket roppant veszteséggel.
 Huszezer tar feküdt a vár alatt halva,
 A többi elvonult rut kudarcot vallva.
 Eger népe ekkor tett szert „egri névre“
 Dobó és Mecskei örök dicsőségre.

A protestáns vallás Ferdinánd korában
 Terjedt el leginkább a magyar hazában,
 Hol az üldözött nép lelki vigasztalást,
 S a hazaszeretet menedéket talált.

A gyászemlékü mohácsi vész után két versenytárs lépett fel a magyar korona elnyeréseért; egyik Szapolyai vagy Zápolya János gazdag magyar főúr, s erdélyi vajda; másik habsburgi Ferdinánd, az özvegy királynő testvére. E két versenytárs közt a sokat szenvedett ország ismét pártokra szakadt. Nem elég volt még, hogy a török dult, öldökölt, s ezrenként hurcolta el a haza fiait, a versengő felek egymás vérébe márták kezeiket, sőt hogy a keserű pohár csordultig teljék, a hazára hozták a német hadakat is, kik aztán a mit még a török meghagyott, azt el-

rabolták, felégették, elpusztították. Isten átká feküdt e szegény hazán az a csoda, hogy egy magyar ember maradt a hazában.

Mihelyt Szolimán elhagyta az országot, Zápolya azonnal országgyűlést hívott össze tokaji várába. A gyűlésen számos főúr jelent meg s elhatározták, hogy ezentul a királyi székbe csak magyar embert ültetnek; ennek folytán Zápolyát királynak kiáltották, néhány nappal utóbb pedig Székesfehérváron megkoronázták. Ellenben Bátori nádor Zápolya iránti gyűlöletből Ferdinánd ausztriai hercegnek ajánlotta a koronát, ki megígérvén, hogy a magyar nemzet jogait és szabadságát megtartja, a magyar tanácsba idegeneket nem alkalmaz, az egyházi és világi főhivatalokat külföldieknek osztogatni nem fogja, ugyancsak Székesfehérváron megkoronáztatott.

A két koronás király között csakhamar kiütött a háboru, melyben Zápolya nehányszor megveretvén, Lengyelországba futott. Innen egy Laszki nevű hű emberét Konstantinápolyba küldötte, hogy számára Szolimán pártfogását eszközölje ki. Az ügyes Laszki megnyervén a szultán kegyét, ez nagy sereggel Magyarországba jött (1529), és nem csak Zápolyát visszahelyezte a királyi székbe, hanem Bécsset is ostrom alá vette, de azt az őrség vitéz ellenállása miatt be nem vehetvén, visszatért Konstantinápolyba.

Mihelyt a szultán elhagyta az országot, Ferdinánd azonnal feltámadt Zápolya ellen, és Budát is, bár siker nélkül, ostrom alá vette. E miatt Szolimán haragra gyuladván, harmadszor is bejött az országba 1532-ben. Kőszeg alá érkezvén, itt a hős Jurisics

Miklós csekély várőrségével feltartóztatta diadalmenetét, s a büszke szultán a nélkül, hogy a kis várat bevehetné volna, visszatért fővárosába, számtalan népet hurcolva örök rabságba.

Végre Zápolya megbékélt Ferdinánddal. Mindkettő megtartotta elfoglalt birtokát, de János király halála után az egész ország Ferdinándnak ígértetett.

A békekötés után Zápolya nőül vette a lengyel király leányát Izabellát, kitől 1546-ban egy fia János Zsigmond született, maga pedig ugyanazon évben meghalt. Martinuzi György nevű püspököt nevezte halála percén fia gyámjaul.

Martinuzi, kit a magyarok György barátnak neveztek, alacsony sorsu szülektől származott. Gyermekkorában Korvin János szolgája volt, ezután baráttá lett, majd ritka tehetsége és nagy ügyessége által püspöki széket nyert Nagy-Váradon, végre esztergomi érsekké neveztetett. Ez ember pártfogásába ajánlotta János király halála percén kisdéd fiát. Martinuzi azonnal gazdag ajándékot küldött Szolimánhoz, azon kérelemmel, hogy venné pártfogása alá a kisdéd herceget. Szolimán kegyelmébe fogadta őt, s atyja székében megerősítette. Ferdinánd ezt meghallván, Budát ismét ostrom alá vette. De Szolimán rögtön Buda alatt termett, Ferdinánd seregét szétverte, Budát elfoglalta, a kis királyt pedig anyjával együtt Erdélybe küldötte.

Szomorú idők következtek ezután a magyar népre. Egy részről a magyar, más részről a török tisztviselők sanyargatták a szegény népet, úgy hogy sokan nem bírván a terhes adót fizetni, vagy a pogány vallásra tértek, vagy gyermekeiket adták adóban a töröknek,

igy a nép nyelvében és szokásaiban félig törökké lett. Ha találkoztak is egyes hű hazafiak, kik bátrak voltak szembeszállani a törökkel, azok vagy apró csatákban, vagy egyes várak védelmében hullottak el. Ilyenek voltak a hős Losonczy István és Szondi György.

Losonczy István Temesvár kapitánya volt. A török vezér Akmed ötvenezer főnyi sereggel támadta meg e fontos várat, melynek őrsége csupán 2500 emberből állott, ezek között is csak 1200 volt magyar. A basa sokáig hasztalan ostromolta a várat, az őrség minden támadást vitézül visszavert. De végre Losonczinak élelme és löpora elfogyott, e mellett a német és cseh zsoldosok sürgették a vár feladását. Ekkép Losonczy kénytelen lőn alkudozásba bocsátkozni a török vezérrel. Az egyesség szerint a várőrség fegyveresen hagyta el a várat. De a kivonuláskor a hűtlen törökök megrohanták a csekély őrséget és fosztogatni kezdték. Losonczy ekkor fegyverre kiáltja vitézeit. Véres harc keletkezik a kivonulók és a törökök között, a melynek eredménye az lett, hogy a csekély őrség vagy leváगतott, vagy fogságba jutott. Losonczy halálosan megsebesítve a török basa elébe vitetett, hol szemére hányta annak hűtlen szőszegését, a miért a basa a haldoklót lefejeztette, s a rommá lőtt várat elfoglalta (1552).

Szondi György Drégelyvár parancsnoka volt, mely kis vár egy magas bérctetőn feküdt Hont megyében. Ali basa nagy sereggel szállotta meg e kis sziklavárat. De a hős Szondi el volt határozva végső lehelletig védeni azt, és vagy megmenteni vagy elesni dicsően a hazáért. Mig a várfalai állottak, az őrség

vitézül visszavert minden ostromot. De végre a falak omladozni kezdettek. Szondi látván ekkor, hogy a várat tovább védeni nem lehet, vagyonát a várudvarra hordatván felgyújtatta, lovait leszuratta, maga pedig csekély megmaradt népével az ostromlókra rohant, hol mindnyájan hősi halállal estek el. A török basa becsülvén a hős vitézségét, a várral szemközti dombon eltemettette és sirjára kardot és zászlót tűzetett. Tisztelettel emlitsd óh gyermek! mindenkor hős Szondi nevét, ő azt méltán megérdemli, mert legbecsebb kincsét, életét áldozta fel hazájáért (1552).

Azonban ezen időben is voltak oly jeles hősök, kik a magyar fegyver régi dicsőségét fentartották. Ilyenek voltak Dobó István, Mecskei és Bornemisza, Egervár hős védői.

Akmed ugyanis és Ali, miután Temesvárt és Drégelyt bevették, mintegy 100,000 főnyi sereggel Egervárt támadták meg, melynek parancsnoka ekkor ruszka Dobó István vala. Dobó csekély őrségével, mely a nőkkel s parasztokkal együtt alig ment többre kétezernél, el volt határozva végső lehelletig védeni a várat. Megeskete tehát az őrséget, s halálos büntetés alatt megtiltá, hogy senki a vár feladását említeni ne merje, az ellenséggel szóba ne ereszkedjék s kirendelt helyét el ne hagyja. A török vezér levelet küldött a várba, hogy azt adják fel. Dobó fel sem bontotta a levelet, hanem a követtel megétette. Ekkor megkezdették a vár ostromát. De Dobó, Mecskei, Bornemisza, Pető, nagy veszteséggel visszaverték az ostromlókat. Nők és leányok versenyt küzdöttek férjeik s apáikkal. Egyik követ hányt, másik forró vizet s

égő szurkot öntött az ostromlókra. Egy nő férje mellett küzdött, s midőn az elesett, kivette kezéből a kardot, három törököt levágott és csak azután látott férje eltemettetése után. A török vezér ez elszántságot látva, huszezer ember veszteség után felhagyott az ostrommal, s odahagyta Egert. Dobó az ostrom után tizenkétezer ágyugolyót szedtetett össze, s azokból a várközepén győzelmi emlékül egy nagy halmot rakatott. Az egri lakosok ezen vitézség által oly nagy hirre tettek szert, hogy közmondássá vált az egész országban: „megnyerte az egri nevet“ s ezt ma is szokták mondani annak, ki valamely jeles dolgot visz véghez. Ferdinánd Dobót vitézségeért erdélyi vajdasággal, Bornemiszát pedig Egervár kapitányságával jutalmazta meg. De később Dobó gyanuba jöven, hogy János Zsigmond részére akar pártolni, elfogatott s fogságba tétetett.

Végre Ferdinánd megbékélt Szolimánnal, harmincezer arany évenkénti adó fizetése mellett, Erdély pedig ugyanekkor János Zsigmondnak adatott. Kevéssel ezután meghalt Ferdinánd fiára Miksára hagyván az uralkodást.

Ferdinánd és János királyok uralkodása nevezetes ránk nézve azért is, mert ő alattok terjedt el a protestáns vallás az országban. Ők magok ugyan ellenségei voltak az új vallásnak, annak követőit üldözték, de számos előkelő gazdagcsalád térvén át az új vallásra, ezek egyházakat alapítottak, iskolákat, templomokat építtettek, miáltal az új hit nagyon elterjedt a két magyar hazában.

27. §. Miksa uralkodása (1564—1576).

Miksa türelemmel s okosan országolt,
 Nem üldözte a hit- s lelki szabadságot.
 Ezért Debrecenben s Patakon iskolát
 Állított a Török és Perényi család.
 De mivel új nádort nevezni nem akart,
 Németeknek adta a sok főhivatalt,
 S az országgyűlésen német nyelven beszélt,
 Nagyon elveszté a nemzet szeretetét.
 János Zsigmonddal is sokszor viszázkodott,
 Ezért Szolimán ránk ismét hadat hozott.
 A kis Szigetvárat ostrom alá vette,
 De azt Zrínyi Miklós hősül védelmezte.
 Husz ezer tar feküdt már a falak alatt,
 A vén Szolimán is dühében megfuladt,
 De az elszánt vezér maroknyi népével
 Dacolt mint a szikla, az ostrom dühével;
 Mignem lángba borult a kis vár fedele;
 Zrínyi hős halált lelt és hivei vele.
 Tisztelettel emlitsd nemzetünk e hősét
 Hazáért élni szép, meghalni dicsőség.

Miksa szabad szellemű, művelt, ember s türelmes fejedelem volt. Vallásáért senkit nem üldözött; ezért alatta a protestáns vallás annyira elterjedt, hogy legnagyobb főuraink, mint Thurzó, Nádasdi, Ilyésházi, Perényi, Magocsi, Török, protestánsok voltak és hitsorsosaik részére egyházakat és iskolákat alapítottak. Ekkor keletkezett a Perényi család pártfo-

gása alatt a sárospataki, a Török család védelme alatt pedig a debreceni iskola. Miksát ezen vallásos türelmeért a magyarok, különösen a protestánsok eleinte igen szerették. De később, miután a nádori hivatalt betölteni nem engedte, az egyházi és világi főhivatalokat németekre ruházta, s maga is az országgyűlést német nyelven nyitotta meg, annyira elvesztette a nemzet szeretetét, hogy összeesküvés jött létre ellene, s helyette János Zsigmondot akarták a királyi székbe ültetni, de az összeesküvés felfedeztetvén, nem sikerült.

Miksa ohajtotta volna a békét János Zsigmonddal fentartani; de ennek jeles vezére Somlyai Bátori István Miksa birtokát háborgatván, ő is haddal küldé ellene Svendi Lázár nevű vezérét, ki Tokajt és Szerencset el is foglalta. Az öreg Szolimán, mint János Zsigmond gyámja ezt a béke megszegésének tekintvén, roppant sereggel jött ismét Magyarországra, oly céllal, hogy Miksán döntő csapást teszen s Bécset is elfoglalja.

Volt a magyarnak ekkor egy nagy hadvezére, Zrinyi Miklós, Szigetvár parancsnoka Somogy megyében, erős és oroszlán bátorságu férfiú, hű magyar, ki életét hazájának szentelte, a törököknek szörnyű ostora, ha alkalma volt, kiméletlenül pusztította azokat, ezért csak neve is rémülést okozott a török táborban. Az említett hős megtudván, hogy Szolimán csapatai a Dráván átkeltek, ellenök küldé hadnagyát Alapi Gáspárt, ki azokat keményen megverte. E miatt Szolimán felingerülvén egyenesen Szigetvár alá ment oly céllal, hogy azt földig lerontsa. Zrinyi tudta, hogy a

jó polgárnak élni, halni kell hazájáért, ezért mindenre készen volt. Mihelyt vára körülvéttetett, megeskette vitézeit, hogy a csekély erősséget az ellenségnek élve át nem adják, s az árulóra egy akarattal halált mondtak. A lelkes magyarok minden ostromot visszavertek, a falakra tolaikodó ellenséget mélységbe szórták; minden roham új veszteség volt a törökökre. E miatt Szolimán dühe határtalan lett, s betegségbe esvén meghalt. A nagy vezér eltitkolta halálát, mert ha azt a sereg megtudja, bizonyosan odahagyja Szigetvárát. Így az ostrom keményen folytatott. Zrinyi úgy állt maroknyi népével a vivó törökcsoordák közt, mint erős szikla, melyet a tenger zugó habjai csapdosnak. A törökkel megbirkozott volna, de a tüzzel nem birt. Külső vára leégvén, a belsőbe vonult. Végre midőn ennek épületei is lángba borultak, elővette legdrágább öltönyét, zsebeit megtöltötte arannyal, „hogy a ki holttestét kifosztja, ne panaszkodjék a csekély zsákmányon,” összehívta embereit, kik már ekkor hatszázra olvadtak, és így szólt hozzájuk: „eddig hazánknak éltünk, most illő, hogy érlette meg is haljunk, gyáva! ki engem nem követ.” Vitézei mindenre készek voltak. Ekkor fölnyitotta a várkapuját, elsütötte vasdarabokkal megtöltött ágyuit, melyek egyszerre hatszáz törököt elejtettek, népével együtt kirohant, s hosszas küzdelem után dicső halált halt hazájáért. Az őrhadból csak négyen maradtak életben. Az ellenség az elhamvadt várat elfoglalta; de a csekély zsákmány huszezer török életébe került. Fejét a törökök levágták, mely Miksának küldetvén, Csáktornyan temettetett el.

Tisztelettel említsd óh gyermek! mindenkor Zrinyi nevét. A hazáért élni szép, de meghalni dicsőség.

Miksa ezután mind a törökkel mind János Zsigmonddal békét kötött. A töröknek 30,000 aranyat fizetett, János Zsigmond pedig Erdélyt kapta fejedelmi címmel. Kevéssel utóbb János Zsigmond meghalt, s benne a Szapolyai nemzettség kihalt. Erdély ez idő óta független önálló fejedelemséggé vált. Az erdélyiek János Zsigmond halála után a jeles Báthory Istvánt választották fejedelemmé, ki alatt Erdély boldogabb napokat élt.

28. §. Rudolf, II. Mátyás, II. és III. Ferdinánd. (1576—1657).

Rudolf, Mátyás és a két Ferdinánd alatt
Rendre gyültek a hit- s alkotmánybántalmak,
Rudolf mitsem gondolt az ország ügyével,
Ezért a török és német szabad kézzel
Dulta, fosztogatta a védtelen hazát,
Mig mások a törvényt s vallást bántalmazák.
Vége a zaklatott ország ügye mellett
A vitéz Bocskay István fegyvert emelt.
A bécsi béke lőn győzelme jutalma,
Mi által helyre állt az ország nyugalma.
Mátyás esküt tett a magyar alkotmányra,
S a protestáns vallás biztosítására,
Illyésházy, Thurzó nádorokká lettek,
S az uj vallás mellett sikerrel működtek.

De a mit ők hiven s buzgón építének,
 Lerontá a tudós Pázmán Péter érsek.
 Második Ferdinánd szüz Mária előtt
 Esküt tőn, hogy kiirt minden ujhit hívőt.
 De Bethlen Gábor a nemes fejedelem
 Fegyverre kelt a vakbuzgó király ellen;
 Megmenté üldözött hitsorsosi ügyét,
 Megkötvé a hasznos nikláshburgi békét.
 De e békekötést újra megrontotta
 Az irigy főpapok vétkes fondorlata.
 Mignem Rákóczy György felkelt seregével,
 S szabadságot szerzett a linci békével.
 A vallásüldözés leggonoszabb vétek,
 Feldulja a hazát s családi jólétet,
 Az ellenséget is szeressük, ezt tartja
 A keresztyén vallás szent parancsolatja.

Rudolf a szabadszellemű, türelmes Miksának
 épen ellentétele vala. Már természeténél fogva komor,
 gyanakodó ember volt, trónra lépése után pedig az
 ország ügyeivel mitsem gondolva, prágai várába vo-
 nult, hol a festészet, óracsinálás, és csillagászati vizs-
 gálódásokba oly mélyen belemerült, hogy egészen
 buskomorra lőn, a mi később elmebetegségig fajult.

Ily uralkodó alatt a török és német hadak sza-
 badon gazdálkodtak az országban. A törökök a vég-
 várakat, Egert és Győrt elfoglalták. A német kapi-
 tányok katonáik zsoldjait rendesen nem fizetvén, ezek
 a szegény lakosság barmait elhajtották, vetéseit le-
 kaszálták, sőt testi ruháit is levonták. E mellett sér-
 tette a jó hazafiakat az is, hogy a nádori hivatal be

nem töltetett, az ország kormányát a német haditanács vitte, a főhivatalok idegenekkel töltettek be, a protestánsok üldöztettek, Barbiánó Jakab Magyarországon, Básta Erdélyben zsarnokoskodott, a templomokat elszedték, a prot. lelkészeket egyházaikból kiűzték.

Midőn már a sok törvényteleniséget tovább tűrni nem lehetett, Bocskay István, Homonnai Bálint és Rákóczy Zsigmond fegyvert fogtak a nemzet szabadsága és üldözött vallása mellett, és oly sikerrel hadakoztak, hogy a királyt békekötésre kényszerítették. Megkötetett a nevezetes béke Bécsben 1606-ban, mely szerint az ország szabadsága biztosított, nádor választatott, s a protestánsok szabad vallásgyakorlatot nyertek.

Rudolf hovatovább mélyebb elmezavarba süllyedvén, Mátyás herceg őt lemondásra kényszerítette, s maga vette át az uralkodást. De a magyar országgyűlés csak oly feltétel alatt ígérte megkoronázását, ha a magyar alkotmányra eleve megesküszik, s a protestánsok vallásszabadságát biztosítja; mely kívánságnak Mátyás engedvén, nagy ünnepélylyel királylyá koronáztatott (1608). Ezen országgyűlésen választott nádorrá a protestáns Illyésházy István, kit egy év múlva a szintén protestáns Thurzó György követett, ki hitfeleinek egyik legerősebb támasza volt, s azokat a katolikus püspökök hatósága alól végkép felszabadította. De a mit ők nemes buzgalommal építettek, azt lerontotta a híres jezsuita Pázmán Péter, esztergomi érsek, ki ügyessége, ékes szónoklata, s

szép magyar nyelven irt könyvei által számos családot visszatérített a katholika hitre.

II. Ferdinánd erős akaratú, de vallásos tekintetben igen türelmetlen fejedelem volt. Szűz Mária képe előtt fogadta fel, hogy a meddig keze érni fog, a protestáns vallást kiirtja. De Isten nem engedte, hogy ez embertelen fogadás teljesedést érjen, mert támasztott ismét egy védangyalt a protestánsoknak, a vitéz és vallásos buzgalmu Bethlen Gábor erdélyi fejedelemben, ki üldözött hitfelei mellett fegyvert fogván, oly sikerrel harcolt a királyi seregek ellen, hogy Magyarország nagy részét a koronával együtt hatalmába kerítette, s Besztercebányán királyné kiáltatott. A megrettent Ferdinánd kénytelen volt vele békére lépni. A béke megkötöttet Niklászburgban, melyben a magyar alkotmány újra megerősített, s a protestánsok szabadsága biztosított. (1622).

III. Ferdinánd szelid természetű, művelt fejedelem volt, de a vallásos türelmetlenséget ő is öröklötte vakbuzgó atyjától. E miatt alatta a kath. főpapok és földesurak a protestánsok templomait elszedték, lelkészeiket elűzték, s helyettök katholikus papokat tettek ott is, hol jobbágyaik többsége protestáns volt. És midőn a király a hozzáfolyamodott protestánsok panaszait nem orvosolta, ezek I. Rákóczy György erdélyi fejedelemhez folyamodtak segítségért. Rákóczy nagy sereggel Magyarországra jöven, oly sikerrel harcolt a császári seregek ellen, hogy a király hajlandó lett a békére, mely megkötöttet Linzben 1645-ben, melynek értelmében az elfog-

lalt templomok visszaadattak, a protestánsok hivatalképességet nyertek, s a fondorkodó jezsuiták az országból kitiltattak. De e béke pontjai ismét nem tartattak meg, mely miatt midőn Ferdinánd meghalt, ismét forrongásban vala az ország, s ily állapotban hagyta azt fiára Leopoldra.

A vallásüldözés leggonoszabb véték, mely fel-
dulja a haza boldogságát s a családok jólétét: „szeressétek még a ti ellenségeiteket is,“ ezt mondja édes idvezitőnk, annyival inkább szeretnünk kell saját polgártársainkat, habár azok más hitfelekezethez tartoznak is, és ki a vallás színe alatt polgártársait üldözi, az idvezitőnk parancsa ellen vétkezik s csak névvel tagja a szeretet vallásának.

29. §. I. Leopold. (1657—1705).

Lipót alatt hazánk gyászos időket ért,
Sok honfi vérzett el hazája s hiteért.
Nádasdy, Frangepán, Zrinyi ez időnek.
Szomoru emlékü vértanui lönek,
Tököli hamvait, számüzve hazája
Szent földétől, messze idegen föld zárja.
A törököt ugyan hadával kiverte,
Budát Lotharingi Károly visszanyerte.
A hős Petneházy hajduk kapitánya
Tüzte fel az első zászlót várfalára;
De ez áldozatért drága adó kellett...
Királyválasztását veszté el a nemzet.
S a haza százados alkotmány-fájába

A gögös Lobkovicz gyökerében vága.
 Még rosszabb sors sujtá a protestáns népet.
 Irtó hadat kezdett ellenök a német.
 Buzgó papjaikat gályára hurcolta,
 Vagy vértörvényszéken rendre mészárolta.
 Az undok Karaffa átkos emlékére
 Mai napig kiált sok ártatlan vére.
 Végre a megbántott nemzet joga mellett
 Második Rákóczy Ferenc fegyvert emelt.
 A sok bántalmakért elégtételt kére,
 Minden sértett érdek csatlakozott véle;
 Ugyhogy midőn Lipót a király meghala,
 A két magyar haza égő vulkán vala.

Első Leopoldnak példája mutatja,
 Hogy ha a fejdelem népeit zaklatja.
 Fényes győzelmeit hasztalanul vivja,
 Nem kíséri áldás emlékét a sirba.

Első Leopold uralkodása alatt édes hazánk igen
 gyászos idöket élt, sok jó magyar honfi vérzett el ha-
 zájához, alkotmányához és vallásához való hű ragasz-
 kodásáért. De nevezetes uralkodása azért, mert ő
 alatta szünt meg a török uralom Magyarországon s
 alatta vesztette el a nemzet királyválasztási jogát.

Uralkodása kezdetén a török szüntelen pusztítván hazánkat, Leopold nagy sereget állított ki ellenök, a magyar nemességet fejenkénti fölkelésre szólítván fel. A sereg vezére Montekukuli volt, ki Szentgrótnál a Rába folyó mellet a törököket elhárító ütközetben megvervén, a béke Vasváron megkötetett. De a békével a magyarok nem voltak meg-

elégedve, mivel az a nemzet tudta és befolyása nélkül köttetett meg. E miatt Vesselényi a nádor, Zrinyi Péter, Nádasdy, Frangepán és Rákóczy Ferenc főurak összesküdtek a haza szabadságát fegyverrel is kivívni. De szerencsétlenül, mert az összeesküvés felfedeztetvén, Zrinyi, Nádasdi és Frangepán lefejeztettek, Vesselényi előbb meghalt, Rákóczy kegyelmet nyert.

Ez összeesküvést a király és minisztere Lobkovicz arra használta fel, hogy a magyarokat alkotmányuktól megfosztá. Azonnal számos zsoldos katona hozatott az országba, nemes és nem nemes egyiránt terhes adó alá vettetett, hus, bor, pálinka sertés megadóztatott s a nádori méltóság eltöröltetett. E mellett a protestánsok eddig nem hallott kegyetlenséggel üldöztettek, 400 prot. lelkész hivatalától megfosztatott, 41 pedig gályarabságra hurcoltatott. Midőn ezek miatt az elkeseredés tetőfokra hágott, Tökölyi Imre kézsmárki gróf újra kitűzte a szabadság zászlóját, s az elégiületlen nép élére állott. De most is szerencsétlenül, mert bár eleinte nagy szerencsével hadakozott is, de végre legyőzetvén, száműzetésben halt meg.

Ez alatt a törökök újra nagy sereggel rohantak Magyarországba, sőt Bécsset is ostrom alá vették (1683). De a vitéz Szobjeszki János lengyel király és Lipót jeles vezére Lotharingi Károly döntő csatában megverték a törököket s Bécsset az ostrom alól felmentették. E szerencsés győzelem után Károly fővezér Budát vette ostrom alá, s azt a nemzet nagy örömére be is vette 1686-ban, Petneházi nevű híres

hajdukapitány tüzte fel az első zászlót Buda várfalára, mely 145 évi török járom után újra a magyarok birtokába jutott.

A budai ostrom idejéből egy szép történet maradt fel Szapári Péterről. E jeles magyar vitéz egykor török fogságba kerülén, Hamzsabég budai pasa által csaknem halálra kinoztatott; eke elébe fogatta a kegyetlen és szántatott vele. Károly fővezér Budát bevévén, a pasát elfogta és Szapárinak ajándékozta. A pasa igen megrémült, azt hivén, hogy Szapári a kegyetlenséget hasonlóval fogja viszonzni. De Szapári maga elébe hivatván őt, így szólott hozzá: „Te én velem kegyetlenül bántál, s megérdemlenéd, hogy veled hasonló módon cselekedjem; de a keresztyének Istene azt parancsolja, hogy még ellenségeinkkel is jót tegyünk: ezért megbocsátok neked, s e perctől óta szabad vagy.” A pasa e nemeslelkűségen annyira megindult, hogy hitét elhagyván, keresztyén vallásra tért.

Következő évben Károly fővezér Mohácsnál újra megverte a törököket; huszezer török feküdt a csatatéren engesztelő áldozatul a 160 év előtt itt elhullott huszonkétezer magyarért. Majd a jeles Eugén fővezér ismét nagy csatát nyert Zentánál, hol harmincezer vágatott le a törökök közül. Ennyi veszteség után megkötetett a béke Karlovicban, melynek értelme szerint a török egész Magyarországot a Bánáton kívül elvesztette.

De az ország felszabadításáért igen nagy árt követelt a király. Eddig ugyanis a magyaroknak megvolt azon joguk, hogy királyaikat az osztrák ház-

ból szabadon választhatták. Most azt követelte Leopold, hogy a magyarok e jogukról mondjanak le, s örökségképen szálljon a korona a család legidősb fimagzatára. Az országgyűlés, bár nem örömet, engedett a követelésnek, s a király legidősb fia József, mint örökös fejedelem királylyá koronáztatott (1687). De e miatt nagy elégtelenség támadt az országban. Nevelte az elégtelenséget az átkos emlékű Karaffa kegyetlensége is, ki Eperjesen ablaka előtt felállított vérpadon összeesküvés gyanujából számos ártatlan polgárt lenyakaztatott, felnőgyeltetett s kerékbe töretett. Ezek miatt Rákóczy Ferenc, Bercsényi, Károlyi s több főurak fegyvert fogtak, és oly szerencsével hadakoztak, hogy csakhamar az ország nagy részét elfoglalták. E zavar közt meghalt Leopold 1705-ben, a legnagyobb forrongásban hagyván maga után az országot.

Első Leopold viszontagságos uralkodása világosan mutatja, hogy ha a fejedelem népei jogait tiszteletben nem tartja, hasztalan vivja a fényes győzelmeket, a nemzet szeretete, áldása nem kíséri emlékét a sirba.

30. §. I. József és III. Károly (1705—1740).

Első József szelid uralkodó vala,
 Atyja példájából eléggé okulva,
 Hogy erőszak mindig erőszakot nemzett,
 Békére hívá föl Rákóczy Ferencet.
 De mélyebb volt már a nemzeti sérelem,
 Hogysem begyógyítsa az ígért kegyelem,

Rákóczy és népe fegyverre kelének,
 De rövid harc után mind legyőzetének.
 A szelid fejdelem, hogy a vért kimélje,
 A fölkelte sereggel békességre lépe.
 Visszaadá hazánk ősi alkotmányát.
 S biztosítá a nép vallásszabadságát.
 Rákóczy, Bercsényi, száműzésbe mentek,
 Hamvaik Rodostó partjain pihennek.
 József után Károly nyerte az országot,
 Ki hadban, békében erélylyel országolt.
 Állandó hadsereg védte birodalmát,
 Erős kormány- s törvényszékek belnyugalmát.
 De a protestánsok nem áldják emlékét,
 Mert megrontotta a régi vallásbékét.
 Fia elhalván, azt igtatta törvénybe,
 Hogy leány is ülhet a királyi székbe.
 A törökök ellen két izben is harcolt,
 Belgrádnál sok ezer török vére elfolyt.
 Szerb-, Bosnyák- és Oláhországokat nyerte,
 De második izben mindezt elvesztette.

Első Leopold halála után 1705-ben idősb fia I. József ült a királyi székbe. A szelid fejdelem részint atyja viszontagságos uralkodásán okulva, részint hogy a polgárvért kimélje, békére szólítá fel Rákóczy Ferencet, a fölkelteknek kegyelmet, az ország sérelmeire nézve orvoslást ígervén. De a király és nemzet közötti szakadás mélyebb volt már, hogysem azt egy bizalmas fejedelmi szó megorvosolhatta volna, s a bécsi kormány ígéreteit annyiszor megszegte, hogy a fölkeltek nem hittek többé az ígéletnek: mi okból a

kegyelmet visszautasítva tovább folytatták a háborút, sőt az ónodi országgyűlésen 1707-ben a habsburg házat trónvesztettnek nyilvánítván, az ország függetlenségét kimondották. Ez időtől fogva Rákóczy szerencséje, mindamellett, hogy az erdélyi fejedelemséget is megnyerte, egészen megfordult. Seregei több ízben megverettek, hadnagyai egymásután lagyták el zászlóját s a királynak hódoltak; míg végre foglalmányait nagy részint elvesztvén, Lengyelországba menekült, hogy ott a had folytatására új segédeszközöket szerezzen. De távollétében helyettese Károlyi Sándor a fölkel sereggel vagy k u r u c o k k a l együtt lerakta a fegyvert s békét kötött a királylyal Szathmárnémetiben 1711; mely szerint a nemzet jogai visszállítottak, a protestánsok vallásszabadsága újra megerősítettett, s a megtérőknek közbocsánat hirdettetett. A jó fejedelem Rákóczynak is kegyelmet ígért, s megengedte, hogy jószágait visszavehesse, ha hűségére visszatér. De Rákóczy a kegyelmet nem fogadta el, hanem leghivebb embereivel, minők voltak Bercsényi, Csáky, Vay, előbb Francia-, majd Spanyol-, végre Törökországba ment, hol, Rodostó nevű városban a márvány tenger mellett élte le hátralevő napjait, vallásos érzetében találva hazafiúi mély fájdalmi közt egyedüli vigasztalást. Meghalt 1735-ben, 60 éves korában. Fiaiban József- és Györgyben a híres Rákóczy nemzetség fejedelmi ága kihalt. Száműzött társai között legtovább élt Mikes Kelemen, kinek fenmaradt levelei a száműzöttek szomorú sorsát hiven és meghatólag rajzolják.

III. Károly 1711-ben bátyja I. József ha-

lála után a trónba ülén, úgy a hadban, mint a békében erélyesen országolt. Birodalma védelmére állandó hadsereget állított, a nemesség fölkelése ezentul csak nagy szükség idejére tartatott fel. A belkormányzás- és törvénykezésre nézve is nevezetes intézkedéseket tett, Nagy-Szombatban, Eperjesen, Kőszegen, Debrecenben kerületi táblákat, Pozsonyban helytartótanácsot állított, mely később Budára tétetett át; a hétszemélyes törvényszék tagjainak számát növelte. De legnevezetesebb intézkedése az, hogy egyetlen fia elhalván, kiadta az örököségi törvényt, mely szerint a birodalmat az uralkodó-ház leányága is örökölheti (pragmatica sanctio). E törvényt a magyarok az 1723-iki országgyűlésen fogadták el, de oly feltétel alatt, hogy az új király koronázása előtt esküvel kötelezze magát az ország alkotmányának s törvényeinek megtartására.

A török ellen két ízben folytatott háborút. Az első jeles vezére Eugén dicsőséggel végezte be, s a passarovici békében nemcsak a Bánátot, hanem Szerb-, Bosnyák- és Oláhország nagy részét elnyerte. De ezen nyereményeket a második szerencsétlen háborújában a Bánáton kívül mind elvesztette. Uralkodása dicsőségét a protestánsok iránti türelmetlenség homályosítja, a mennyiben a régi békekötéseket mellőzve oly rendeletet bocsátott ki, mely által a protestánsok vallásszabadsága csaknem egészen megsemmisített.

Bene — —

Bene — —

31. §. Mária Terézia. (1740—1780.)

Mária Trézia Károly lánya ellen
 Trónkövetelőül fölkelt sok fejedelem.
 De ingó trónját a magyar nép megvédte,
 Hiven áldozva vért és életet érte.
 A hős Fridrik ellen hét évig csatázott,
 Silézia földje magyar vértől ázott;
 A porosz birtoknak soká ostorai
 Voltak gróf Nádasdy vitéz huszárai.
 A jeles királynő hálátlan nem maradt,
 Sok üdvös jött létre kormányzása alatt.
 A népiskolákat jobb karba helyezte,
 A jobbagyság súlyos terhét könnyítette.
 Számos főiskolát gazdagon szervezett,
 Hazánkat művelté tenni igyekezett.
 De egy nagy átka volt ekkor a hazának:
 Legnagyobb fiai elkorcsosulának.
 A földet, mely őket táplálta megveték,
 Ősapáik nyelvét már-már elfelejték.
 Ezért nemzetünk a jó királynő alatt
 Műveltség s jólétben igen hátra maradt.
 S ha a szegény kunyhók nem védik a nyelvet,
 Önkezelével ássa meg sirját a nemzet.
 Mert a mely nép nyelvét elfeledni bírja,
 Annak enyészete bizton meg van írva.

Mária Terézia atyja halála után az örököségi törvény szerint akadály nélkül foglalta el a fejedelmi széket. De mihelyt atyja meghalt, azonnal több fejedelem feltámadt ellene, oly céllal, hogy őt birodalmától megfoszszák. Rövid idő alatt elfoglalták Csehországot, Ausztria egy részét, s már Bécsset is fenyegették. Az üldözött királynő ily szorult helyzetében egyedül a magyar nemzetben veté bizalmát, s a pozsonyi országgyűlésen 1741-ben megjelenvén, így szólott a rendekhez; „barátaimtól elhagyatva, ro-

konaimtól üldöztetve, a ti hűségtekhez folyamodom, egyedül tőletek várok szabadulást.“ Mely szavaival a rendeket oly lelkesedésre ragadta, hogy ezek kardot rántva kiálták: „életünket, vérünket, királyunkért, Mária Teréziáért.“ És szavaikat tettekkel is bizonyították. A magyar nemesség fejenként fölkel, vitézsége által a birodalom elfoglalt részeit rövid időn visszaszerezte, s a királynő dicsőséggel végezte be a háborút. A magyar hűség a szeretett királynő iránt ezután sem lankadt. Azon hadban, melyet II. Friderik porosz király folytatott a királynő ellen, hét évig omlott a magyar vér, s Nádasdy vitéz huszárait sokáig nem birták a poroszok elfeledni.

De a királynő is beismerte, hogy ingatag trónját a magyarok mentették meg, s ezért nem is maradt hálátlan. Nevezetesen: a népiskolákat jobb rendbe hozta, a jobbágyok terheit szabályozta, több helyen főiskolákat, magyar nemes ifjakkból királyi testőrséget állított, az ipar és szorgalom emelésére jutalmakat tűzött ki, s általában a nemzetet műveltségre emelni igyekezett. De mindezen nemes törekvésnek kevés jó eredménye lett hazánkra nézve. Mert a nemzet legnagyobb fiai e korban idegenekké lettek saját hazájokhoz, elfeledék a földet, mely őket táplálta, elősapáik nyelvét, annyira, hogy a nagy rész nevét is alig tudta magyarul kimondani; s ha ekkor néhány lelkes megye, a még mindég üldözött prot. lelkészek, s a szegény nép házi tűzhelyénél nem védi az édes anyai nyelvet, talán önkezeivel ásta volna meg a nemzet sirját; mert a mely nemzet nyelvét elfeledni bírja, az kétségkívül biztos enyészetnek néz elébe.

32. §. II. József. (1780 — 1790).

Második Józsefben jóakarát ritka
 Lelki tehetséggel vala párosítva.
 Igazság, jótétel, türelem egyiránt
 Jellemzi e nemes törekvésű királyt.
 Az elnyomott jobbágy sorsát könnyítette,
 A sok fölösleges zárdát eltörlötte.
 Népinevelést, ipart előmozdította,
 A vallásüldözést szigorun tiltotta.
 Álrubában járta be gyakran országát
 S enyhíté a szegény nép nyomoruságát.
 Szeretet, igazság és jótételének
 Számos emlékei mai napig élnek.
 De egy hiba nyomja örökre emlékét,
 Hogy eltörlé hazánk alkotmányos éltét,
 A miért a nemzet sértett büszkeséggel
 Bármi jó jött tőle forrongva veté el.
 De e rossz is később jó gyümölcsöt termett,
 Százados álmából fölébredt a nemzet,
 Művelni kezdette édes anyanyelvét,
 Ápolta, fejtette nemzeti érzelmét.
 Isten úgy intézi a nemzetek sorsát,
 Hogy gyakran a csapás hoz legnagyobb áldást.

Második Józsefben ritka lelki tehetség sok jó-
 akarattal s nemes szívvvel vala párosulva. Atyja Fe-
 renc István halála után tizenöt évig anyja Mária Te-
 rezia mellett segéduralkodó volt. Ez idő alatt meg-
 látogatta a külföldet, beutazta saját birodalmát; be-
 tekintett a szegények kunyhóiba, a földmivelők s
 iparosok lakaiba, hogy azok baját kiismerhesse; a
 tisztviselők eljárását titokban kikémlelte, s ha a sze-
 gényt elnyomva találta, megmentette, hol rossz hiva-
 talnokot talált, megbüntette, az emberben az embert

szerette legjobban, s legnagyobb gyönyörüségét abban találta, ha valakivel jót tehetett. Innen van, hogy midőn anyja halála után az uralkodást átvette, népeinek osztatlan szeretete kísérte a trónba.

József mint önálló fejedelem tíz évig uralkodott, s ezen idő alatt sok oly jeles tettet vitt véghez, melyek míg egyrészt felvilágosult, művelt lelkének bizonyosságai, másrészt az utókor tiszteletét számára örökre biztosítják. Nevezetesen a még mindig üldözött protestánsok részére kiadta a türelmi parancsot 1781-ben, mely által nemcsak üldözéseket megtiltotta, hanem megengedte nekik, hogy templomokat, iskolákat építhessenek és hivatalokra alkalmaztassanak. Továbbá a fölösleges zárdákat eltörölte, s azok jövedelmeit a népnevelésre fordíttatni rendelte. A jobbágyoknak szabad költözködést engedett, s megengedte, hogy magokat megválthassák, a kereskedelem és ipar előmozdítása végett a ceheket eltörölte, s iparszabadságot hozott be.

De hazánkat illetőleg egy nagy tévedése van e jeles fejedelemnek, t. i. az, hogy a nemzet alkotmányos életét megakarta semmisíteni, s az országot a birodalomba beolvasztani. Hogy e célját elérje, magát nem koronáztatta meg, országgyűlést nem tartott, hanem önkényes rendeletek által kormányozta az országot, a vármegyéket eltörölte, az országot kerületekre osztotta, azokat királyi biztosok által igazgattatta, hivatalos nyelvvé a német nyelvet tette, új katonai és adórendszert hozott be. Mindezek miatt a magyarok teljesen elidegenedtek tőle, s bármely üdvös intézkedést hozott be, annak dacosan ellene sze-

gültek. Ez elégületlenség nagyon bántá a fejedelmet, ugyanazért uralkodása végén minden rendeleteit visszavonta, kivéven a türelmi parancsot, a zárdák eltörlését és a jobbágyok szabad költözködését.

Egyébiránt Józsefnek ezen alkotmányellenes intézkedései nagy hasznára voltak az országnak, a mennyiben felrázták a nemzetet tétlen álmából. Az ország nagyjai pirulva vették észre, mennyire eltértek őseik erkölcsétől, szokásaitól; ezért a nemzeti nyelvet művelni, s a nemzeti érzelmet ápolni kezdték, vetélkedve mutatta magát férfi és nő nyelvben és viselkedésben magyarnak. Isten úgy intézi a nemzetek sorsát, hogy gyakran a legnagyobb csapás legnagyobb áldást hozza létre.

33. §. II. Leopold és I. Ferenc. (1790 — 1835).

Második Leopold bölcsen kormányozott,
A forrongó nemzet közzé békét hozott.
Visszaadta hazánk szabad alkotmányát,
Megszilárdítá a vallás szabadságát.
Nem gátlá hazai nyelvünk művelését,
Becsülte a nemzet nemes törekvését.
Ekkép a visszaált békés nyugalommal,
Ujra megzendült az édes nemzeti dal.
Első Ferenc alatt több ízben ostora
Vala hazánknak a franciák tábora,
De midőn a harci szenvedélyek hültek,
Édes hazánkra is szebb napok derültek.
A husz évig tartott csöndes béke alatt
Nemzeti életünk hova tovább haladt.
Kazinczy, Berzsenyi, Virág, Csokonay,
A nemzeti nyelvnek voltak bajnokai.

Nagy Pál s Vesselényi lelkes szónoklata
 A szabad alkotmány ügyében izgata.
 Aldoatkészsége Szécsényi Istvánnak
 Alapot vetett a tudós társaságnak.
 E pezsgő élet már mutatta előre:
 Magyarország nem volt, hanem lesz jövőre.

II. Leopold akár kormányzói bölcseségét, akár nemes jellemét tekintjük, egyike volt hazánk legnagyobb fejedelmeinek, ki népei megelégedését és boldogságát saját jólétével bölcsen tudta összeegyeztetni. Hogy a forrongó magyarokat lecsendesítse, trónra lépése után azonnal országgyűlést hívott össze, hol magát megkoronáztatta, az ország törvényeit és szabadságát esküvel biztosította, s a nemzetnek csaknem minden kérelmét teljesítette. Ezen országgyűlésen újra törvénybe iktattatott, hogy Magyarország független és szabad állam, mely semmi más országnak nincs alávetve, s melyet egyedül saját törvényei és szokásai szerint kell kormányozni. Továbbá a magyar nyelv az iskolában taníttatni rendeltetett, s a protestánsok a bécsi és linci békekötések értelmében törvényes jogaikba visszahelyeztettek. De a jó király bölcs uralkodásának nem sokáig örvendhetett a nemzet. Két év múlva népei közfájdalma s áldásai között a sirba szállott (1792).

Fia I. Ferenc uralkodását több mint 20 évig a francia háboru nyugtalanítá. Őt izben ujult meg a pusztító harc, mely eleinte változó szerencsével folyt, de később Napoleon francia császár, a páratlan hadvezér, anynyira megalázta Ferencet, hogy fővárosát Bécsset is kétszer elfoglalta, s mindannyiszor a békét

nagy áron kelle megvásárolnia. A magyar nemzet e háboruk alatt is rendületlen hűséget tanusított az uralkodó ház iránt. Nemcsak tetemes áldozatokkal s hadsereggel segíté a királyt, hanem midőn Napoleon felhívá a magyarokat, hogy szakadjanak el az ausztriai háztól, s válaszsának magoknak a Rákos mezején uj királyt, a nemzet mitsem hajtott e csábításra, hanem továbbra is hű maradt királyához.

Napoleon legyőzetvén, Ferenc király visszanyerte birtokait, s husz évig békésen uralkodott. E hosszú béke alatt annyira fölébredt a magyar nemzetben a haladás és nemzeti művelődés vágya, hogy azt többé az elébe vetett akadályok vissza nem tarthaták. Kazinczy Ferenc és lelkes társai: Virág, Csokonay, Dayka, a két Kisfaludy, Berzsenyi és Kölcsey hévvel karolák fel a nemzeti nyelvet, s azon örökbecsű műveket hoztak létre. Nagy Pál, Ragályi, Vesselényi lelkes szónoklatai ezeket buzdítottak fel hazafiui működésre. Főuraink is kezdének melegen érezni, s érdekeltséggel viseltetni a hazai ügyek iránt. Festetics György gróf Keszthelyen gazdasági iskolát alapított, Szécsényi Ferenc könyvtárát s régiségi gyűjteményét a nemzetnek ajándékozván, megalapítá a nemzeti muzeumot, lelkes fia pedig Szécsényi István 60,000 forinttal megveté alapját a magyar tudományos akadémiának (1825). Az ipar terén is tevékenység jelei mutatkoztak; a kereskedés az ugynevezett Ferenc-csatorna által, mely a Tiszát a Dunával kötötte össze, lendületet nyert. E pezsgő életben már a nemzet megifjodott ereje nyilatkozott, mely előre mutató, hogy Magyarország nem volt, hanem ezután lesz.

34. §. V. Ferdinánd, I. Ferenc József.

Ötödik Ferdinánd kormányzása alatt
 Nemzeti életünk gyors léptekkel haladt.
 Nyelvünk ősjogába visszahelyeztetett,
 Minden vallás egyenjoguvá tétetett.
 Ósiség, nemesség, kiváltságok vára
 Leomlott az idő intő szózatára.
 Gőzhajók, vasutak, gyárak építettek,
 Ipar s gazdaságban egyletek működtek.
 Kossuth, Deák Ferenc, Battyáni, Teleky,
 A haladás terén vezérként tűntek ki.
 Vörösmarty, Arany Petőfi és Tompa
 A nemzeti nyelvet emelék fénypontra.
 Mig másrésről Toldi, Szalay és Horváth
 A tudomány gazdag kincsét összehordák.
 Ennyi küzdelemnek dicsősége ormán
 Zárkövül állt végre a nemzeti kormány.
 A mely visszaadta a hazát magának,
 Saját urává lőn a nemzet sorsának.

De ez öröm hamar sötét gyászba borult,
 Horváth, oláh, szász és szerb ellenünk fordult,
 A haza szent földé polgárvértől ázott,
 Csodákat mivelt a magyar hol csatázott.
 E belviszály között Ferdinánd lemondott,
 Ferenc József vette át a kormánygondot,
 Ki orosz segélylyel a magyart legyőzte,
 Ősi alkotmányát s nyelvét eltörölte.
 De a nemzet sorsát úgy intézte Isten,
 Hogy nemzeti kormány székel újra Pesten,
 Új korszaka nyílt meg nemzeti létünknek,
 Örök hála legyen ezért Istenünknek.

V. Ferdinánd szelid, jóakaratu fejedelem volt. A jó magvak, melyeket a lelkes honfiak atyja uralkodása alatt elhintettek, az ő pártfogása alatt hozták meg gazdag gyümölcseiket. Az 1836, 1840, 1844 és 1848-ki országgyűlések örökre emlékeztetések maradnak a magyar nemzet történetében. Deák Ferenc, Kossuth Lajos, gróf Battyáni Lajos és Teleky László vivék elől a haladás zászlóját, és dicsően kivívták, hogy nemzeti nyelvünk országos nyelvvé emeltetett, minden vallás egyenlővé tétetett, minden polgár egyenjogúsága, s egyenlő teherviselése kimondatott, a jobbágyság szabad urává lettek birtokaiknak, nemzeti színház, iskolák, jótékony intézetek állíttatottak, Erdély Magyarországgal egyesítettetett. Másrésről jeles költőink és tudósaink. Vörösmarty, Bajza, Arany, Petőfi, Tompa, Jókay, Toldy Ferenc, Szalay, Horváth Mihály több jelesekkal a nemzeti nyelvet eddig nem ismert virágzásra emelték, s a tudomány gazdag kincseit összehordották. Az ipar és kereskedelem előmozdítására egyletek keletkeztek, gőzhajók, vasutak, gyárak állíttattak. Végre mindezen győzelemnek koronája vala a független nemzeti kormány, mi által ön-maga lett a nemzet urává saját sorsának (1848).

De az öröm, melyet az alkotmányos szabadság kivívása okozott, nem sokáig tartott. Az országban lakó idegen nyelvű népek horvátok, szerbek, szászok, oláhok, tótok fölkeltek a magyarok ellen, azon szín alatt, mintha a magyarok őket nyelvöktől s nemzeti-ségöktől megakarnák fosztani; ez okból a magyarok is kénytelenek voltak saját védelmökre fegyvert fogni. Polgárvér folyt mindenfelé a hazában. E belviszály

között a szelid Ferdinánd lemondott, s Ferenc József, jelenleg uralkodó fejedelmünk lépett a trónra, ki mindazon alkotmányos vívmányokat, melyeket Ferdinánd megadott, egy tollvonással eltörölte. E miatt gyászos meghasonlás támadt az uralkodó és nemzet között, mely csakhamar nyílt háboruban tört ki. Windischgrätz császári vezér nagy sereggel bejött Magyarországra, s eleinte győzelemmel harcolt, a fővárost Buda-Pestet is elfoglalta; de később a vitéz honvédsereg által több csatában legyőztetvén, az országból kiűzetett; a magyarok pedig Magyarország függetlenségét kimondották s Kossuth Lajost az ország kormányzójává választották. Ily szorongatott helyzetében a fejedelem orosz segélyhez folyamodott, mely az országba bejövén, részint tulnyomó száma, részint árulás következtében a magyarokat legyőzte, s Görgey a magyarok fővezére 30,000 emberével a fegyvert Világosnál lerakta 1849. aug. 13. Ekkor a nemzet alkotmányát elvesztette s Magyarország az összes birodalomba beolváztatott. De Isten úgy intézte a nemzet sorsát, hogy ma ismét nemzeti kormány székel fővárosunkban, mely alatt nemzeti életünknek egy új korszaka nyílt meg. Örök hála legyen ezért jó atyánk, Istenünknek! Az emberiséget úgy, mint az egyes nemzeteket Isten keze vezérli örök célok a tökéletesülés felé, melynek gátat vetni emberi erőnek nincs hatalmában.

20321

Kus H n C

13. W

Back to

Becker
in

Eperjesi József könyvkereskedésében Sárospatakon
a következő népiskolai könyvek kaphatók:

ABC és elemi olvasókönyv. (Hegedüs László). Kilencedik
javított kiadás. Sárospatak 1867. 96 lap. Ára 21 kr.

Erkölcsei és vallási olvasókönyv. (Pálkövy Antal). Ötödik
kiadás. Sárospatak 1867. 81 lap. Ára 18 kr.

Szentírténetek rövid summája. Hatodik javított kiadás. Sárospatak 1868. 47 lap. Ára 14 kr.

Magyarország története. Ujra átdolgozta Orbán József. Kilencedik kiadás. Sárospatak 1869. 108 lap. Ára 20 kr.

Természettud. (Dr. Soltész János). Nyolcadik újból átalakított kiadás. Sárospatak 1869. 216 lap. Ára 35 kr.

Vallásra való bevezetés s a keresztyén vallás sarkalatosabb igazságai. Sárospatak 1868. 56 lap. Ára 18 kr.

Keresztyén erkölestudomány summája. Sárospatak 1868. 50 lap. Ára 18 kr.

Magyar nyelvtan gyakorlatilag szerkesztve. (Hegedüs L.)
Ötödik kiadás. Sárospatak 1862. 204 lap. Ára 42

Vezérkönyv a magyar nyelv tanításában. (Hegedüs L.)
Harmadik kiadás. Sárospatak 1865. 312 lap. Ára

Világ és földismeret. (Soltész Ferenc). Nyolcadik kiadás. Sárospatak 1868. 149 lap. Ára 25 kr.

Nagy László. Beszéd és értelemgyakorlatok. Vezérkönyv számára; tanmódszer modorban. Első rangnyert pályamű. Sárospatak 1862. 257 l. Ára

Zsindely István. Mértan, népiskolai tanítók és tanítók számára, a szöveg közé nyomott 87 ábrával. Sárospatak 1862. 131 lap. 80 kr.

Árvai József. Beszéd és értelemgyakorlatok Szemléltetvény. Tanítók számára. Sárospatak 1862. 270 lap. Ára 55 kr.

— — — — — Ó és újtestamentomi szent történetek. Olvasókönyv népiskolák számára. Sárospatak 1868. 228 l. Ára

— — — — — Vezérkönyv az ótestamentomi szent történetek tanításához. Ára 1 frt.

— — — — — Vezérkönyv az újtestamentomi szent történetek tanításához. II. kötet. Ára 1 frt.

— — — — — Vezérkönyv az elemi számtanításban, néptanítók számára. I. füzet. A számok 1—100-ig. Második kiadás. Sárospatak 1870. 162 l. Ára 50 kr.

— — — — — Vezérkönyv az elemi számtanításban, néptanítók számára. II. füzet. A négy alapművelet nagyobbakkal. 2-ik kiadás. Sárospatak 1869. Ára 50 kr.

Orbán József. Népszerű természettan, vezérkönyvül néptanítók és olvasókönyvül népiskolai növendékek számára. — Krüger után. Negyedik javított kiadás. Sárospatak 1869. 208 lap. Ára 60 kr.

— — — — — Rövid természettan kérdések és feleletekben. Képekkel. Könyvül népiskolai növendékek számára. Negyedik kiadás. Sárospatak 1869. 115 lap. Ára 22 kr.

Fall olvasóablak 17 l. Ára 84 kr